

KRAJE A LESY VE ZVOLENSKU

Stolice Zvolenská (maď. Zólyom) obnáší $50\frac{6}{10}$ □ mil a dělí se na horní a dolní *vidiek*¹. Od stoličního města Bystřice k Breznu je horní, dolů k Zvoleni dolní *vidiek*. — Na sever hraničí stolice Zvolenská přes Harmanec s Turcem, od severu k východu táhnou se vrchole vysokých hor a holí od Prašivé, Baby, Čertovice k vysokému (6240') Ďumbieru², čínice hraniční čáru mezi Liptovskou a Zvolenskou stolicí. Na východ hraničí s Gemerem a Kráľovou holí, jihovýchodně pak obklíčena je vrchy do 3000' vysokými, Fabovou, Vysokým dielem, Kýčernou, Vieprem klenovským. Jihozápadně k stolicí Novohradské táhne se hranice pod vysokou Poľanou v dolině víglašské přes Malý Kriváň, Ostrocký vrch, Javorinu a Pliešovské lazy ke Krupině. Od Krupiny zatáčí se přes nižší vrchy, výběžky to Fater, po levé straně doliny Neresnice, kde hraničí se stolicí Hontánskou, k Zvoleni a severozápadně přes Kremnické vrchy, kde s Těkovskou stolicí hraničí, opět k severu. I v středu stolice je samé horstvo, mezi nímž nad jiné vyniká Poľana a Viepor ľubietovský. Vrchy ty nejvíce porostlé jsou, jen některé z nich jsou holé. V dolejší *vidieku* porostlé jsou rozličným stromovím, klenem, habrem, javorem, jasanem, břízou, pěknými jedlemi a smrkovím, zřídka dubem; v horním *vidieku* nejvíce je buků, smrků a jedlí. Tam, na hranici gemerské, jsou ještě pralesy, tam samá je *horvat*³, jak Slováci tamější říkají. Mezi horstvem tím viděti úzké doliny, svěží pažití

¹ Okres, také *ochodz* říkají v Liptově. ² *Ďumbier* říkají Slováci v některých stolicích zázvoru, tak i Srbové říkají *đumbir*. ³ Samý les, hora — les.

porostlé. Údolí hronské a víglašské zelenají se ještě, když hole již sněhem obsypány jsou. Pole v horských těch údolích jsou obyčejně při svahu vrchů. V dětvanské a víglašské dolině viděti tak zvané *lazy*⁴, místa na sklonu vrchu, vykolčená, zoraná; na každém laz, obyčejně uprostřed polí, jsou chýže, v nichž bydlí sedláci, každá rodina pro sebe. Roztroušená ta stavení velmi pěkně vyhlížejí.

Hron (maď. Garam) je hlavní řeka Zvolenské stolice a *hlaví* se — jak Slovák říká — v Gemeru nedaleko Telgártu pod Královou holí. Po krátkém běhu vtéká do Zvolenské stolice a ruče pospíchá k Breznu. Před Brezнем vtéká do něho potok Rohožná, pod Brezнем Černý Hronec, přitékající zpod Viepra klenovského tajuplnými pralesy. U dědiny Valaské vtéká do něho Bystrá. Potok ten přitékaje zpod Ďumbiera, náhle za bysterskou železodílnou pod vysoký vrch se ztrácí a na protější straně vrchu u dědiny Valaské dvěma prameny tak silně *vyvěrá*, že mlýn u samého vrchu postavený žene. Od mlýna vtéká přímo do Hronu. Voda jeho tak teplá jest, že Hron i v zimě na té straně, kde potok do něho vtéká, nikdy nezamrzá. Od mlýna, kde pramen *vyvěrá*, až k trativodu je přes vrch půl druhé hodiny chůze, potok ale na ten kus cesty celý den potřebuje, o čemž se mlynář nescíslněkráte přesvědčil. Když vodu na mlýn buď zahatit aneb nahnat chce, musí vždy přes vrch k trativodu; když ráno vodu zahatí, teče mu na mlýn ještě celý den, až večer náhle téci přestane, a naopak, když ráno ji nažene, teprv večer s náramnou prudkostí na protější straně *vyvěře*. Pustili také již živou kačici i piliny do trativodu, což za

⁴ V Gemeru také *stožky* je jmenují. Srbové také mají *laz*, místo, kde je „mnogo šume isječeno a drveta popadala“. *Carev laz*. Ve Zvolensku je *Kráľáv laz*.

stejnou dobu na druhou stranu vyplynulo. Podobných trativodů je v slovenských horách mnoho; o některých neví se ani, odkud přicházejí a kam se tratí.⁵ Sesílen některými ještě horskými potoky pospíchá Hron dále okolo Lopeje, Sv. Ondreje, Ľupče k Bystřici, kde pod horou Urpínem Bystřice do něho vtéká, s níž širokou krásnou dolinou k Zvoleni teče, kde přijímá Neresnicu a Slatinu, která s Očovou zpod vysoké Poľany přitéká. — Za Zvolení zatočí se náhle k Budči, k Sv. Kríži a Těkovskou stolicí spěchá k Levicům a Ostřihomu, kde do Dunaje padá. Tok Hronu obnáší 24 mil. Voda jeho, čistá jak krystal, má běh rychlý, proto jmenují ho Slováci „bystrým šuhajem“. Mezi vysokými, rozličným stromovím obrostlými břehy vrhá se ruče se skal, rezko plyne dolinami. Tu žene mlýn, tu pílu, tu hamry, onde zase dílny na dráty, na klince (hřeby), tamto veliké železodílny, kde se ohromné blachy valcují, a z pralesů černohronských tisíce tisíců sáhů dřeva odnáší na svých plecech dolů k Bystřici ten bystrý šuhaj s svým černým bratrem Hroncem; když se ale rozhněvá, nadělá velikých škod. Líbilo se mi, co starý jeden Slovák na cestě ze Zvoleně o Hronu mi povídal, že vraj (prej) je v Hronu taká potvora a ta že má hlavu v hronské studánce na Králové holi a chvost v Černém moři. — Když jí prej tam cos o chvost zavadí, rozjede se a smykne *driekom*, a tu že se vyvalí voda ven z koryta, až všecko zatopí.

Nejširší a nejpěknější dolina v celé stolicy je dolina hronská, od Bystřice k Zvoleni se táhnoucí, dobré dvě míle dlouhá. Jako zamodralý pás vine se Hron středem jejím mezi polmi a svěžími lučinami, po nichž keře vrb jako kytice rozsázeny jsou okolo vesnic a jednotlivých statků, hájemi zastíněných, až na konec doliny, kde se

⁵ Srbové jmenují trativod *ponor*.

pod zámek zvolenským stranou točí. Z pravé strany, severozápadně, ohražena je dolina vysokými vrchy Kremnickými, mezi nimiž hole Krížna vyniká, jejíž *sochor*⁶, když sněhem se osype, bývá lidem jistým znakem brzké zimy. Jihovýchodně táhne se od samé Bystřice od Urpínu, hory to vápencové, v níž se pěkné otisky lastur nalézají, po levém břehu Hronu řada nižších vrchů až k Zvoleni, kde se dolina s obou stran úží a vysokým, smrky a jedlemi obrostlým vrchem uzavřena je, výběžkem to hor Štávnických. Tam v nejužším konci údolí nad Hronem stojí na vrchu starý zámek zvolenský, dosti ještě zachovalý, oblíbené to sídlo krále Matyáše i mnohých velmožů, památné pro mnohé znamenité děje i bitky, které se pode zdmi jeho vedly. Na protější straně údolí, na příkré skále, viděti zbytky zbořenin; lid tam říká „Na pustém hradu“. Za zámek vede cesta do údolí Neresnice, kde viděti podivného tvaru skaliska; má to býti tvar trachytského konglomerátu. Na jednom z nižších vrchů na levém břehu Hronu, asi tři čtvrtě hodiny od Zvoleně, viděti Sliač, podivuhodnou to koupel, která od pradávna lidu známa byla, již se ale všeobecnější známosti a povšimnutí teprv poslední léta dostává. Tři zřídla teplá jsou na samém vrchu, as 1200' nad mořskou hladinou, tři studenější jsou uprostřed vrchu na západní straně. Horní tři zřídla slouží jen ke koupelím. Všechny tři jsou ve veliké síni, tři kroky jedno od druhého vzdáleny, zábradlím ohraženy. První, nejmenší, ale nejsilnější, má 25° R tepla, druhé, největší, jen 22°, třetí, menší o něco než prostřední, je nejchladnější. Když vstoupíme do prvního zřídla, které se také nejvíce užívá, zdá se býti voda studená, ale za malou chvíli se teplo zvyšuje, kůže víc a více červená, potí se, svědí, nic jinak, než jako by žahavkami

⁶ Vrchol hory, lesa; také *šporec* říkají Hronci.

sežehána byla. Přitom ustavičně jako by elektrické proudy tělo pronikaly, a když se postavíme na místo, kde voda veliké bubliny hází a nejvíce se pění a čpí, otřese to tělem, jako bychom se elektrického stroje dotkli, že to některý člověk ani vydržet nemůže. Nachází se v této vodě veliké množství uhličnatky, která oddělujíc se od kysličníku vápenitého tento usazuje co koru vápenitou, sama pak co neviditelný plyn na hladině vodní zůstává. Tím se dychání koupajících velmi obtěžuje, a kdyby ho ustavičně korouhvičkou nad hlavami koupajících se nerozháněli, snad by se zadusili. Nepotrvá se dlouho v koupeli; jisté znamení k odchodu je lehké mrazení těla. — V druhém zřídle netřeba plyn rozháněti, necítí se také žádných elektrických proudů, ač tělo svědí a pálí; v třetím pak zřídle ani toho není, ač i ta koupel velmi sílí a od obecného lidu nejvíce se užívá. — První zřídlo se užívá nejvíce při sešlabnutí čiv, proti některým ženským chorobám a *zrádce* (padoucí nemoci). Na západní straně, kudy voda do Hronu vtéká, okazuje se žlutá kůra vápencová a potahuje trávu, listí, dříví, a cokoliv k ní přijde, podobnou usedlinou, při čemž ale pouze obal je nerostní, vnitřek však, stéblo nebo dřevo, zůstane neporušeno. Také šaty koupajících se, bavlněné neb plátěné, po druhé třetí koupeli zhnědnou, zkornatí a vyčistit se více nedají. Dolejší zřídla, Josefovo, Dorotino a Adamovo, slouží jen k pití. První dvě jsou vlašná, chuti jako železité, třetí ale, nejnižší na vrchu položené, je silná, studená „kyslá voda“ čili *šťavica*, která lahodně chutná. Obecný lid chodí pro ni s velikými dvouuchými žbány, které buď v plachtě zabalené na hřbetě nesou, aneb za popružku přivázanou na obou uchách. Jak vodu do žbánů nalijí, hned je pevně zapchají. Před třemi léty, když i v tamější krajině cholera zuřila, dával okolní lid nemocným šťavicu pít, poněvadž jediné ta žízeň jim hasila. Také k za-

kvašování těsta upotřebují gazdiny štavicu, aby rychleji kysalo. Proto snad nazývají vodu takovou nejen *šťavicou*, *kyslou vodou*, ale i vodou *kvasnou*. — Jeť na Slovensku vůbec množství minerálních vod, kyselých, hořkých, slaných, i *těplíc*, kde vře voda *živým ohňom*, jak lid říká. Ve Zvolenské stolici je přes dvacet kyselek, mimo lázeň sliáčskou a bystrickou, která síru a magnesií v sobě obsahuje.

Hory Zvolenské stolice bohaté jsou na rudy. Je příslaví, Báňská Bystrice že je měděnými, Štávnice stříbrnými a Kremnice zlatými zdmi ohraděna. V Panské Dolině⁷ (Herrengrund) a Starých Horách (Altgebirge) dobývá se ruda měděná, která stříbro v sobě obsahuje. Ve dvou nejstarších dolech těží se tato ruda již po devět století. V prvních dobách mnoho se jí vytěžilo a byla na stříbro bohatší, poslednější doby je největší výtěžek 3000 centů mědi a 2000 váhy stříbra. — V bystrických a jakubovských⁸ hamrech dělá se z mědi, z níž stříbro již vyloučeno, plech i vyhloubený tovar (vertiefte Waare, kotle a p.), jehož se mnoho do Slezska vyváží. — Tamtéž je voda cementová a štola ledová. Stojící v ní voda vždy z jara mrznouti začne a do léta zmrzne v tuhý led, který v zimě teprv zase roztaje. — V Podkánové (Ratzengrund)⁹ je štola 2000 sáhů dlouhá, spojujíc doly Panské Doliny se starohorskými; v Panské Dolině znamenitý je vodovod, 21000 sáhů dlouhý, který potřebnou hnací vodu pro

⁷ Obecný lid neříká Špania Dolina, ale Panská Dolina, aneb jen krátce *baňa*. ⁸ Jakubova osada nad Bystricí, od níž se vrch Pancier k Panské Dolině táhne. ⁹ Podkánová, nyní malá vesnička, byla původně slovenská, a genealogie její jest následující: Jistý Kán měl na tom místě níže Starých Hor báně. Ti, již v báněch jeho pracovali a níže dolů domky stavět si začali, říkali: „My robíme pod Kánom!“, a jak to již někdy bývá, říkalo se potom i vesnici Podkánová. Němci přeložili to nemotorně „Ratzengrund“, jako by to pocházelo od potkanů (krys).

čerpadelní stroj rudní v Panské Dolině, 2071' vysoko ležící, s hory Prašivé, 5114' vysoké, přivádí. V Tajově je huta a vyrábí se tam též kamenka (auripigmentum). V Malachově a okolí jeho je dvanáct stup na střelný prach. Čilejší život panuje ale v dolinách horního vidieku, kde se mnoho železné rudy dobývá, zvláště na Hronci, Polhoře, Jaseném, Bystré, Moštenici, Ľubietové, Vajskové, Ponikách a jiných více, kde se také hned ruda čistí a ze železa tovar robí. Tu jsou báně komorní (císařské), tu *geverkské*¹⁰, onde viděti stoupy, kde se ruda¹¹ tluče (Pochwerk) stúpním hámríkem, jež *baníci*¹² *železem* nazývají, a žerď, na které železo přiděláno, *strela* (Schiesser). Tu jsou ohromné pece, v nichž *surovina* (surové železo) se roztápí, aby kovatelnosti nabyla, tu hamry, kde se tlapky na plech dělají, který se potom v dílnách na válcech vyrábí. Tu pilníkárny jsou, tu horské *kuzně* (kovárny), kde se rozličné potřebné nářadí ková, tu *maše*¹³ na *klince* (hřeby), jichž se do roka nakuje do třech milionů kusů všeho druhu. Ze všech konců ozývá se klepot, bušení a ve dne v noci *jachtají* pece od horoucnosti. Jsou ještě i staré pece (zvláště v Gemeru), kde se ruda železná jen jednou pálila a tak čisté železo bylo, že se hned zpracovati mohlo. Pece ty nazývají se podnes *slovenské pece*. Povídají staří baníci, že byla tehdaž ruda mnohem čistší a doly že byly bohatší než nyní. Stává se, že přicházejí havíři při kopání na zastaralé práce, čemuž říkají „príst na *starca*“.

¹⁰ Poslední náležejí jednotlivcům, kteří dle kuksu (akcie) na to složeného větší neb menší částku z celého důchodu přijímají a také útraty vyplácejí. Jeden Gewerk může míti sto i více akcií, z nichž se opět každá na osminy děliti může, takže na jeden kuks i osm majetníků býti může.

¹¹ Rudu, v níž je drahý kov, jmenují *kameň*, kámen je *skalka*.

¹² *Baniar*, *baník*, kdo v báních pracuje; *haviar*, kdo v dolech kope.

¹³ Maša, veliký stroj na vodě, ku př. na klince, na dráty a pod.

V lesích jsou *uhliska*, kde se v *miliach* (milířích) uhlí pálí, jehož se náramně množství k topení pecí spotřebuje, a na Černém Hronci jsou rozsáhlé *drevorúbaniska* čili tak zvané *císařské handle* (dřevařství), o nichž dále obšírně promluví. — V Hriňové a Sihle jsou sklené hutě, odkudž se sklené zboží na Dolení zem a dále až do Turecka zaváží. — Kdysi bývaly i zlatoryže ve Zvolenské stolici, což doposud nejen pověsti lidu v hronských údolích dokazují, ale i vysoké, rozsáhlé, starou horou (lesem) porostlé, opodál břehu Hronu, při Predajné pod Jasenou, níže Brezna, potom výše Brezna po Bacúch až do Gemerské stolice táhnoucí se *halně*¹⁴. Snad nepřijdu nevhod, když zmíním, co se mezi lidem o věci té rozpráví. Bůžka vládnoucího zemskými poklady volají baníci *Kovlad* a paní nad zemskými poklady je *Runa*. V Dolní Lehotě ji nazývají *Zemná pani* a povídá se o ní následující: Ve Vajskové, dolině pod holemi, bývaly za předešlých časův bohaté báně na zlato, jež se z rudy dobývalo. Nalézají se tam až dosud hluboko mezi holemi, na místech vozům nepřístupných, veliké hrby trosek a ukazují se tam i stupišťe, v nichž lidé podnes žijící kusy železa našli. — Pod Velikým Gápem, podle Ďumbiera, nad Horní Lehotou, jsou vskutku prastaré halně černých trosek, nepovědomo ale, z jakých to dob a z jaké rudy. — Nyní pominulo tam všecko bohatství. Příčinu toho zchudobení vykládá si lid následovně: Baníkům, kteří tam pracovali, sjídal vždy kdosi potravu. Číhající na zloděje dostíhli ženu, vysokou, *dúžnu*¹⁵, s tak velikými prsníky, že je dítěti, které na *chrbtě* nesla, přes *plece* hodila a tak je kojila. Vlasy měla zlaté. Rozpálení hněvem svázali ji a hodili do

¹⁴ Hromady drobného nepotřebného kamení z dolův vyházeného, aneb písku od zlata vypraného, aneb trosek z rudy vypálených. ¹⁵ Pevného těla, silnou.

Vajskové¹⁶. Kdyby byli znali, kdo je, nebyli by tak učinili. *Byla to Runa*. Vajsková nesla ji do Hronu a Hron až proti Kremnici (také Štávnici jmenují), kde ji na písek položil. Tam ji našli *lútostiví* lidé, vazeb zprostili, nachovali a opatřenou propustili. Neřekla jim, kdo je, ale od té doby zmizelo bohatství z Vajskové, že se ne-litostiví lidé naostatek i vystěhovat museli, a Kremnice naopak zbohatla, neboť *čeho se Runa dotkne, to pozlatí*. Po násilném jejím vyhnání z Vajskové bývalo prý slyšeti po horách volání silným hlasem: „Runa, Runa, děti ti plačú!“ A to byl prý její muž, který ji hledá. Totéž povídá se i v Horní Lehotě o Stupku, dolině od Ďumbiera k Bystré se táhnoucí, a dokládá se, že bývala Runa vymalována nad brežňanskou branou se strany Veňocie (jmeno předměstí). Když vítr silně duje, říkají tamější lidé: Runa plače!¹⁷, a děvčata, když jdou do hor, volají po hoře: Runa, Runa, daj nám zlata plné suná!¹⁸

Nalézá se také vícero vzácných minerálií ve Zvolensku. Na Jamešné, Trivodách krásné kapalínové chalcedony na hnědé železné rudě (Brauneisenstein). Ruda ta dobývá se v Gemeru nad Jelšavou ve vrchu *Kiaru*. Tamější lid a baníci ji nazývají *kiarnica* a od toho má i vrch jmeno Kiar. V okolí Španí Doliny nalézá se brochantit, erinit a euchroit, jakož i vyhraněný celestin a aragonit. U Ľubietové libetenit a dřevěné opály šedé barvy na Čelíně pod Vieprem Ľubietovským. Lid je nazývá *dúhová skala*, slídu, které je mnoho v žule Ďumbiera, *mica*, *blisk*, a vápenec štěpný (Kalkspat), u Poniků *švor*. Žluté, prohledné topasy (křemeny), jež tu a tam se nacházejí, jmenují *paromova skala* (také *hromová*) a povídají, že je

¹⁶ Potok pod dědinou. ¹⁷ V Čechách Meluzina. ¹⁸ Suno, sudno — almárka, police, skříně. (Též v Domažlicích se tak říká.)

v nich blesk zavřen, a kdo takový kámen u sebe nosí, že je chráněn před zlými nemocemi. Také malachit nalézá se ve Zvolensku a u Hronce černý burel. Povšimnutí hodna je i Tufna, sluj vápencová v Harmanci, v níž se mnoho kostí z předpotopních zvířat nachází, jakož i v jedné sluji na Hronci. Hory vulkánické zove Slovák *skaly žiarne, ždiarne*, břidličné hory nad Brezнем, mezi Zvolení a Gemerem, *kýčerny*, skály vysoké, rovně dolů běžící jako zdi, *skaly štítové* a veliké desky a tabule žulové *blachy*. Skálu mramorovou v Gemeru¹⁹ za Revúci *marvaň skala*. Také říká Slovák *živá skala*, jako „živá voda“. Živá voda je, která teče a nikde nestojí, živá skála ta, *ktará má kořeny hluboko v zemi a roste*. „Hodně si narásla!“ pravil horár v Horní Lehotě, přijda ke skále, kterou nebyl dlouho viděl.²⁰ Vysoká sedla mezi dvěma horama zovou *prieslopy, priehyby*. Pod Prašivou za dědinou Hiadľom, když se k liptovské Korytnici přechází, je *prieslop*, a když se s Polány dolů k Zvolení jde, u Očové. Názvosloví pro přírodní útvary a vlastnosti, jakož i pro všechna svá zaměstnání má Slovák bohaté i rozmanité, poněvadž každá stolice své zvlášt- nosti má.

Hospodářství vede se vůbec po celém Slovensku dle evropského, a nikoli dle asiatského způsobu jako mezi Maďary; také nejsou v horních stolicích tak úrodné půdy

¹⁹ Šedý mramor s červenými šlehy, není ale tvrdý. ²⁰ I v jedné staré slovenské písni, kde se opěvá hrdinství slovenských vítězů při dobývání hradu Děvína (v Novohradsku) proti Turkům, mluví se o živé skále:

„Děvín zámok něvezmetě,
s hanbou od něho puojdětě,
bo *živú skalu* strieľatě.“

Zříceniny Děvína posud viděti na skalnatém vrchu za Lučencem.

jako na Dolní zemi, obyvatelé tedy i potřebou nuceni lépe božích darů zužitkovati a s nimi hospodařiti, což se také stává. Pole jsou lépe zorána, při staveních viděti stodoly s humnem, viděti i chlívy pro dobytek. — Obilí ukládá se do sypáren a komor, sláma do stodol, seno na povaly (půdy) neb seníky. Krav drží se ve větších hospodářstvích více než v dolních krajích a také se lépe chovají. Stavení jsou ve městech zděná z kamene, po dědinách a v horách nejvíce dřevěná, doškami a šindelem krytá. Pěkně vyhlížejí stavení dřevěná selská na lazech, stojíce osobitě uprostřed polí a malých hájů jedlových neb březových, jež schvalně na vykolčených těch čistinách státi se nechaly. Zhusta viděti v dolinách těch, obyčejně na výšině, kostelíčky, nejvíce v slohu gotickém stavěné, z nichž nejeden velmi starý a památný. Všude panuje větší pořádek, čistota, větší živost a pracovitost nežli mezi Maďary, jak ve městech, tak v dědinách. I ty cesty *hradské* lepší jsou o mnoho.

Nejúrodnější *nivy* jsou v hronské dolině od Ľubietové k Zvolení. Tu rodí se pšenice i rež, pšeno (*žltá kaša*), čočka, hrách, bob, tu i pěkná zelina i výborná ovocina, zvláště vyhlášené slivky (*švestky*) bystrické, s nimiž Krupinčanky obchod vedouce do krajů dolních jezdí a za obilí je vyměňují. Víno roste jen v Krupině, ale „jde o něm chýr²¹, že je kyselé jako štír!“ Lenu se mnoho neseje, poněvadž na dolním vidieku dobrého pole raději na obilí použijí a na horách na zeleninu a krumple (brambory). Seje se jen u Ľubietové, Zvolení a Garamségu, kde ale tak pěkný se rodí, že se spišskému vyrovná. Zato seje se mnoho konopí, zvláště na horách. Ženy samy si plátno tkají a nosí je buď bílé neb na modro barvené. Tenší

²¹ Pověst.

plátno kupuje se od Oravců. Tučná pastva po celém poříčí Hronu a v lesích nahraňuje *datělinu*, které se málo seje. Na salaších pliešovských, dětvanských, brezňanských robí se dobrá bryndza, která se daleko zaváží pod chybným jmenem „Primserkäs“. Máslo z obou Revúc zaváží se s mědí, železem a papírem do Pešti a dále. Obilí, kterého pole nedávají s potřebu, přiváží se z Těkovské stolice a Lučence, kamž zase na trh vozí sedláci z Dětvy, Očové a Hrochoti šindle, latě i potřebné ode dřeva náčiní k budování stavení. Za stržený peníz kupují si obilí. Na panství víglašském a dobronivském drží se mnoho ovec, *birek*, jichž pěkná vlna též na lučenských trzích se prodává a daleko zaváží. Hrubá vlna spotřebuje se v domácnosti na halenové sukno, jež se na *siahu* měří. Obyvatelé pohronských dědin, Kordičtí, Králičtí, okolo Poniků a Povrazníku, dělají rozličné věci ode dřeva, *gredy* (trámy na stropy), desky, *mažiary* (moždíře), okříny, mísy, lžice i koše a košatiny. Zvolenští a Ľubietovští jsou hrnčiarové, bečvárové, a prvnější i barvíři pláten na modro. V Radvani u Bystřice dělá se mnoho klobouků hrubých pro sedláky. Ti všickni jezdí s výrobky svými na dolení kraje, kde je buď za peníze prodají, buď za obilí vymění. Surové kůže přivázejí se ze Spiše; v Bystřici je mnoho koželuhů, kteří zase zboží svoje do Pešti zavázejí. I v domácnosti se mnoho spotřebuje, an i ženské nosí boty z korduánu. Ženy baniarů a haviarů, již jsou nejvíce chudí, dělají pěkné *čipky* (krajky), které Dolno-lehoťané daleko do světa i s jiným zbožím roznášejí. Med přiváží se z Gemeru, poněvadž ho není v stolici dostatek a žádná domácnost bez něho býti nemůže, alespoň o hodech. „Po kaši, po medě poznať Slováka všadě“ je přísloví. Na horním vidieku, kde nemají včely při staveních dostatečnou a přiměřenou pastvu, vynášejí je na jaro v úlech, buď dřevěných klátech neb slaměných koších,

k lesu na pastvu, kde je nechají v ohraděných včelínech do jeseni. Vidouc nízkou, chatrnou ohradu včelína divila jsem se, že se nebojí zlodějů, ale řeklo se mi, jednoho jen zloděje že se je co báti, totiž *macka* (medvěda), který si rád na medu pochutná, když může.

*

Obyvatelů má stolice Zvolenská 100 330, naskrze Slováci náboženství katolického a evangelického; evangeliků je většina. Židé nesmějí se zdržovati ve Zvolenské ani v Těkovské stolici, ani v Gemeru a Hontu. Divokých cikánů se ale mnoho potuluje po dědinách. — Báňská Bystřice (něm. Neusohl, maď. Besztercebánya), stoliční město, je velmi pěkné a živé, a Slovák nepřije si nic lepšího než býti „za živa v Bystřici a po smrti v nebi“. — Dolnovidiečané jsou dílem havíři a baníci, dílem řemeslníci a dílem sedláci. Z obyvatelstva toho jsou nejbídnější a nejchudší první, pracující po celé své živobyti v dolech a báních. Chlapci osmi- devítiletí musejí již s otcem do bání, aby pomáhající při pracích několik krejcarů denně vydělali a práci zvykali. Jsouť také všickni zsinálí a vychudlí. Ženy jejich jsou známé *pletárky* krajek, pomáhající tím výrobkem rodinu živiti. — V dědinách okolo Bystřice a v pohronském údolí dolů k Zvolení viděti velmi krásné ženské, zvláště děvčata, když jich jde v neděli *čata vycifrovaných*²² do kostela, v zelených sukních, černých čižmách, bílých fěrtuškách, červených šněrovačkách modře lemovaných, majíce u košil široké bílé rukávy červeně vyšité, an od ramenou a od party na hlavě²³ rozličnobarvé stužky jim vlají. Také ve všední den

²² Zástup vystrojených. ²³ Náčelka tři palce vysoká, zlatem vyšitá, uvázaná dozadu, kde je veliká růže ze stužek. Co nevěsty mají na ní věnec ještě zelený.

sukně bílé plátěné, modré fěrtušky a *lelík*²⁴ od týla dolů visící, stužkami propletený, pěkně jim sluší, neboť parta a sukně zelená jen v neděli se nosí. Ženy chodí v bílých plátěných čepčokách, obšitých širokou krajkou, která jim okolo čela a skrání tak pěkně leží, že by neměly hlav přikrývati bílým *ručníkem*²⁵, an si beztoho každá pod pažďí svinutou plenu nese, červenou přízí krásně vyšitou. V zimě nosí každá žena modrý kožíšek, černým beránkem obšitý. Co je při nich zvláště pěkné, jest jejich čistota.

Nejkrásnější ráz mužů jsou Dětvané, Očované a Hrochotští²⁶. Krásnějších vzorů pro rekovské postavy by malíř nikde nenašel. Těla mají jako z ocele, obličej výrazu plné, smělé a zpod hustých obrví, z černých očí září smělost a odvaha. Zuby má každý jako zeď a vlasy dlouhé, husté, černé jako *žúžol*. Zpředu mají je zapletené v pletence (*kečky*), které jim od čela po obou stranách tváře dolů visí, což sice na první pohled nápadné je, nicméně ale pěkně k tvářím těm sluší. Oděv jejich sestává v letě ze širokých bílých *gatí* z plátna konopného, nepřilíš dlouhých, dole bílými přeznými třísněmi lemovaných; na nohou nosí krpce neb čizmy. Košile je též z takového plátna, s krátkým tílkem, ale velmi širokými otevřenými rukávcemi, červeně vyšitými. Okolo nahého *drieku* nosí *opasok* z hnědé neb červené kůže na střevíc vysoký, na němž mají zpředu širokou mosaznou *pracnu* (přezku), řetízky, gombíky a podobné ligotky navěšené. Když kam jdou, mají v něm peníze, nůž, vrecko s dohánem, a co potřebují. Okolo krku volně jest položen černý šátek hedbávný, zpředu na uzel uvázaný; konce visí dolů, jen tak pro parádu. V letě když kam jdou, hodí

²⁴ Vrkoč. ²⁵ Šátkem. ²⁶ Hrochoť leží vysoko na Poľaně, níže leží Očová, Želibuk a Očovské *Dúbravy*, pod nimi jsou Lazy Dětvanské.

přes ramena kabanici, bílou vyšívanou, z halenového sukna. V zimě nosí přilehající nohavice vlněné, krátký lajblík bez rukávů (*oplecko*) s kožešinou navrch, a přes sebe *širicu*²⁷ hnědou neb bílou, také bohatě vyšívanou. Na hlavě nosí starší muži po domácku nízké, bílé, beránkem obšité čepice, jinak širáky s neobyčejně širokou střechou, od polovice nahoru vyhrnutou. Širák takový je velmi těžký a hodí se jen pro hlavu Dětvana. Na cestu bere každý silnou valašku a po boku viseti má torbu. V ozorných těch postavách zdálo se mi vždy že vidím obrazy starých našich reků.

Z těchto dědin, potom ze Slatiny a Muotové byla polovní čeleď krále Matyáše, když za svého pobytí na zvolenském zámku polovával po lesích zvolensko-gemerských a horách zvolensko-liptovských na medvědy a divoké kance. Od něho jmeno má od té doby Králova hole, kde rád lovil, a Králův laz, vysoký vrch mezi Peklem a Babou, kde lovil černou zvěř. Ty, kteří s králem na polovačky chodili, obdařil listinami, jimiž osvobození byli ode vší roboty, pročež slobodaši se zvali. Zůstali svobodni od roboty i za pozdějších králů, vyjma že museli, kdy bylo třeba, donášeti dopisy od vrchností na stoliční úřad a hotovi býti k službě vrchního išpána.

Povídá se o Dětvanech, že jsou diví chlapi a že rádi kradou, zvláště koně, voly, ovce, při čemž potřebí více odvahy než chytrosti. Dětvan když kradе, nekradе z potřeby — jsou to obyčejně synkové zámožných sedláků, kteří na takové lovy vyjíždějí — ani ze zlomyslnosti, nýbrž z rozkoše, z překypující bujnosti. Neokrádá chudého, nedobývá se pod zámky, nedotýká se zlata ani stříbra, ani drahých šperků, to měl by za špatné, ale koně

²⁷ Delší a se širšími rukávy než kabanice.

neb vola z pastvy, berana z košiaru se salaše odvésti v noci, s nebezpečenstvom života, to zdá se mu vec dovolená, a čím väčší pri tom nebezpečenstve, tým väčší jeho radosť a chlouba, neboť jen o tu jim je a nikoli o koně neb berana, což tam co do peněz velkou cenu nemá. Takové dobrodružství nezdá se nikomu hříchem, ba Dětvanka nešla by ani za takového šuhaje, který by se nemohl nějakým hrdinstvím prokázat, neboť vře posud i v žilách jejích, jako v žilách bratra neb milence, nezkažená ještě krev smělych odvážných předků, kteří se v domácích lesích s medvědy a kanci pasovali, kteří se s Turkem pohanem pod Bělehradem bili a vítězili tu i tam. Jediné onou překypující silou a bujností, které někdy nedostačí tichý život rolníka, mohou se násilné ty výstupky omluviti. A nyní to také již přestává.

O králi Matyáši ozývá se dosud z úst lidu, jmenovitě zvolenského, nejedna pověst, zvláště o jeho lovech na krotké, plaché srnky a laně, které se mu prý mnohem lépe líbily než divoká zvěř ve vysokých lesích. Slyšet o tom nejednu píseň, na příklad:

*Stratila som, stratila,
čo som rada nosila,
stratila som zlatý pás,
našiel mi ho kráľ Matáš.*

*Matáš kráľu, daj mi ho,
dám ti turák²⁸ na pivo,
zídě sa ti napiti,
keď budeš zver lovit.*

²⁸ Groš.

Dětvané a Zvoleňané ho vděčně vzpomínají a povídá se vůbec o něm, že byl švarný šuhaj a dobrý král.

Zvláštní ráz lidu jsou dřevorubaři v pralesích na Černém Hronci. Než ale mluvíti budu o jich životu a zaměstnání, chci promluvíti o Hronci samém.

*

Černý Hronec vyvěrá v středu pralesů pod Vieprem klenovským a teče pod horu a dědinu Dobroč. Od Dobroče teče k dědině Pustému okolo Látek, Korní, Fajtova na Jánošovku a k Balogu. S druhé strany Balogu je Vydrovo a Závodia, mezi nimiž potůček Vydrový protéká a do Hronce se vlévá. Od Balogu teče na Jergov, Krám²⁹, pod nímž je horárna (myslivna). Výše Krámu je Čierna Dolina a dědina Medveďov, nad níž vysoko na hoře druhá horárna v lukách, již zovou Zákľuky. Nížeji Zákľuk z pralesů přitéká silný potok Kamenistá a okolo Krámu (koliby) teče dolů do Hronce a s ním spojená po nedlouhém toku do Hronu. Nad vtokem Hronce je c. k. železodílňa Hronec (Rohnitz), nížeji v pěkném zákoutí je píla, obydlí polesného a myslivce; lid tam říká *Na Štiavničkách*. Vrch nad vtokem Hronce do Hronu nazývá se Chvatimech, naproti je Hradisko a nížeji Brezová, kde je opět c. k. železodílňa. Okolo Brezové vede cesta k Horní Lehotě a na Ďumbier, který tímě své do oblaků vypíná, a podle něho k severu řadí se Velký a Malý Gápeľ, hoľa Baba, Čertovica, Peklo, černá se dlouhý sochorec Králového laz, nejnižeji pod Ďumbierem zelenají se krásné vrchy Hrádek a Okošená nad Lehotou a od nich dolů běží Riavka, vtékajíc pod Brezovou do Hronu. Voda Hronce zdá se býti černá, což někteří od popele z uhlisk, splaveného z lesů do vody, odvozují, ale ona je černá

²⁹ Krámy jsou dva, tento je dědina, druhý jen koliba.

i v pralesích, kde nejsou žádná uhliska, kde ničehož není než stromy, rostlinstvo a voda. Netřeba tomu dlouho zkoumati, proč voda Hronce černá vyhlíží, kdo se podívá na tučnou, černou prst, která všude po lesích, kudy Hronec teče, vysoko leží a též i jeho ložisko tvoří, a když si vody *načrie* a vidí, že je čistá jako *boží slovo*. — Z Brezna na Krám počítá se $1\frac{1}{2}$ hodiny³⁰, na Dobroč $3\frac{1}{2}$, na Sihlu pod Homolkou 6; a vede tam postranní cesta polná. Nad vtokem Hronce do Hronu začínají pralesy a táhnou se po levém jeho břehu až přes Viepor klenovský. Dědiny od Hronce po Dobroč jsou bydliště dřevorubařů, v posledních létech přidána k nim i Sihla, $3\frac{1}{2}$ hodiny od Balogu v hlubokých lesích ležící, a v lesích z obou stran Hronce ležících jsou c. k. dřevorubařské dílny černo-hrončanské³¹, jak se všechny společným jmenem nazývají. Okres těchto černo-hrončanských rubanisk leží, krom Sihly, proti jihu, od východu na západ, a obnáší výše 40 000 jiter lesa. *Handělců*, jak dřevorubary všeobecně jmenují, je 1500 chlapů. V Balogu je kostel. Ještě jsou jedny c. k. dřevorubařské dílny, totiž *beňušské*, nad pravým břehem Hronu, nad Brezнем, severně pod Zvolenskými Karpatami, bezprostředně pod Beňušskou hoľou, 4000' vysokou, která přes Čertovicu s Ďumbierem sousedí. Na jih sousedí s polhorským hájenstvím (revírem) na Černém vrchu, Zelenou a Fabovou hoľou, nížeji s městskými grunty a lesy; na východ s Gemerem při Bacúchu a na téže straně sousedí s koburgovskými lesy, na sever se končí na chlumech hoľ a hraničí s liptovskými pány, na západ hraničí zčásti s městem Brezнем, zčásti s hájenstvím štávnickým (Jarabá). Lesa mají as o polovic méně než černo-hrončanské dřevorubařské

³⁰ Na vrchovom (koni) neb voze, a uherské jízdy. ³¹ K. k. Schwarzwasser-Holzhandlungen.

dílny. Strminy má ale vyšší a doliny kratší než na Černém Hronci, a proto je plavačka dřeva do Hronu snadnější.

*

Dle starých letopisů bylo hornictví v Báňské Bystřici již v 7. a 8. století zavedeno pod slovanskými králi Panonie od Slovanů. Bystřice jmenovala se dříve Nová Ves a později teprv dostala jméno od potoku Bystřice. Co se povídá o vynalezení rud, že v Štávnici před 8. stoletím svině kus stříbra vyryla, v Kremnici že proto báně založili, poněvadž ve volatech zabitých slepic zlatá zrna nacházeli, a vynálezce měděné rudy v Panské Dolině že byl medvěd, je pouhá báje. Také se nemůže s jistotou říci, že by prastaré rudné doly a halně trosek, porostlé starou horou, od Kvádů pocházely, ač sídla jejich, než je Římané vytlačili, nejvíce na pravém břehu Hronu a v Gemeru byla, a že byli znalí hornictví. Mohly by i od Slovanů pocházet, jako *slovenské* staré pece, o nichž jsem se již zmínila.

Nejstarší doly v okrese Báňské Bystřice jsou v *Haliaru* na Starých horách. Původně jmenoval se vrch ten *Holý vrch*, když ale mnohem později (r. 1200) Němci nové doly v Panské Dolině vynalezli a dobrý z nich výtěžek měli, jmenovali haliarské staré hory (rozuměj doly), z čeho povstal název Staré hory pro celé pohoří. Z dolů těch se dosud těží a jsou již spojeny s panskodolinskými.

Když říše Slovanů klesla a Maďari uherskou zem opanovali, povolal nejdříve král Štěpán Svatý Němcův do země, aby hory vzdělávali; po něm pak opět král Gejza II. V 11., 12. a 13. století vzkvetlo hornictví ve Zvolenské stolici u velikém stupni. Po vpádu Tatarů r. 1241, kteří všecko poplenili a zhubili, povolal Béla IV., když se z Dalmacie byl vrátil, Němcův z Mišně, Sas, od Rýna a z Durynska, které dílem v Báňské Bystřici, dílem v druhých

báňských městech osadil. Noví tito osadníci psali se v listinách „novi hospites de villa Bistricia“ a obdrželi od krále Bély IV. r. 1255 velkých svobod, kterých jim následující králové potvrdili. Mezi jiným měli právo vlastní soudní moci, jsouce vyjmuti od soudní moci úřadu stolického; dále měli právo nejen ve vlastním okrsku, ale i v celém hájemství Zvolenské stolice doly na zlato a stříbro a jiné kovy zakládati. Ode všech daní a kontribucí byli osvobozeni, vyjma urbár z vydobytých kovů. Při kolbách a turnajích bylo jim dovoleno nositi saský štít. V čas vojny byli povinni ozbrojeni krále do boje provázeti. Již za krále Bély IV. bylo ryžování zlata a dobývání stříbra rozsáhlé; a jmenovitě v Báňské Bystřici pod rychtářem Ondřejem (Ondráš) tak se hornictví zvelebovalo, že mu daroval král celé prostranství, lesem porostlé, mezi Báňskou Bystřicí, Lupčí a Poniky. Za oněch dob byly nejbohatší ryžovny v údolích Ľupečském, moštenickém, bukoveckém, sobotnickém³², jasenovském³³, jarabickém³⁴ a bockém. Tam nalézala se veliká ložiska zlatého písku, který ale tak dočista jest vyryžován, čili jak tamější lid říká, *vybašován* (bašovať, bašoviar od něm. waschen), že se v pozůstalých tam halněch málokdy zrnko najde. — Až do časů krále Zikmunda dobývali skoro výhradně jen zlato a stříbro, nevšímajíce si rudy měděné, až se našli jednatelé, kteří tuto na stříbro bohatou rudu skoupili a do Krakova, Vratislavi a Varšavy rozvezli, kde se stříbro z mědi vylučovalo. — Jak veliká byla moc horníků a spolu nájemníků dolů, poznati z toho, že synové Jana Thurza, jakož i jejich švagři, bratří Fuggerové, od krále Vladislava II. titul „camerarii regii“ (komorní královští) obdrželi.

³² Sobotnica, vrch mezi Lehotou a Magurkou nad Ľubietovou. ³³ Hora Jasenová nedaleko Povrazníka. ³⁴ Pod Beňušskou hoľou.

Hned z počátku, když Gejza král a potom Béla Němcův do země povolali, přišlo jich tolik a ještě za těmi ustavičně přicházelo, že konečně práce v báních pro ně nedostačovala. Ustanovilo se tedy, že jedni k zhotovování potřebného náradí, druzí k stavění sliváren a hamrů, jiní opět k pálení uhlí a rubání dřeva ustanoveni budou. Tito poslední posláni jsou výše Bystřice do lesů, „hore Hronom“, aby tam dřevo rubali a k Bystřici dolů spouštěli, tak aby i z lesů osoh³⁵ byl a příležitost k badání po zlatě. Započali tedy drvoštěpové tuto jim vykázanou práci v 13. století od místa, kde nyní most lučatínský přes Hron vede a kde úzkým prosmykem skrze Železnou bránu do Ľubietové viděti, „hore Hronom“. Zaopatřovali dřívím a uhlím jak Bystřici, tak Ľubietovou, královské to svobodné město, které svá práva od Ludvíka I. obdrželo. Že první tito dřevorubaři v lesích hronských a baníci Němci byli, dokazuje dosud užívané názvosloví banické i dřevorubařské, ku př. hámrik, klufta, ding, šichta, šlog, zinkholc, griecpal a j. Tak i některá ještě německá jmena rodinná, jako Auxt, Schwandtner, Taxner a j. — Jména vesnic jsou ale z většího dílu poslovenčena, ku př. vesnice při Bystřici ležící, odkudž se dřevorubařům a baníkům strava donášela, jmenovala se dle starých listin Kostführerdorf, nyní se jmenuje Kostiviarska; Deutschdorf — Německá, Eichdorf — Dubová, Granfurt — Medzibrod, Schleifdorf — Brusno (kde se náradí brousilo), Kaufdorf — Predajná (kde se trhy týdenní drživaly). Vrch jeden jmenují *Komov* a povídá se, že tam bydlel jistý Stuhltreiter, a když prý zimního času nebo za velkého sucha od níže bydlících sousedů Fojtovců do Hronu pro vodu chodili, volával prý na ně: „Kom of, Vetter Veit, kom of!“ — totiž aby k němu šli pro vodu. Jiní ale název vrchu

³⁵ Užitek.

jinak vykládají, totiž od husitů, kteří po vypovězení z Čech nejvíce v Malém Hontu, Gemeru, Zvolensku se usadili. Ti dali prý jméno vrchu tomu ale *Chomov*, na památku podobného v jich domově.

*

Dlouho bránili se Němci proti poslovenčení a zakladatelové baníctva i měšťané tak o zachování sebe a své národnosti pečovali, že do 17. století žádného jiné národnosti člověka mezi sebou trpěti ani řemeslům vyučovat nechtěli, což často k veřejným stížnostem, ano i k bitkám příčiny zavdalo. Avšak daremné bylo toto namáhání; jakkoliv se jim poštěstilo až do 17. století národnost a přednost ve městech a dědinách horních udržeti, déle nemohli, a to z následujících příčin: Když vojny v předešlých stoletích zuřícími celé dědiny vypleněny byly a obyvatelů prázdný zůstaly, našlo se ihned Slováků, kteří na těch místech nové dědiny stavěli, je osadili a zalidnili. Kde ještě pozůstalých Němců našli, těch nikoli násilím, ale pěkným způsobem, davše jim poznat krásu jazyka a dobrotu srdce svého, na svou stranu dostali, vzdorující tomu vymřít nechali. Tak stávalo se i s Maďary za prvních dob vlády uherské. První králové uherští mnohým zasloužilým Maďarům ve slovenských krajích, jako v Oravě, Turci, Liptově a j., statky darovali. Když potom na statcích těch bydleli mezi poddanými, bylo jim potřebí naučiti se i jejich řeči; to stalo se, i naučili se jí tak dokonale, že svou vlastní zanedbali i zapomněli a Slováci se stali. Proměna taková potkala mnohem častěji Němce v báňských městech bydlící. Práce jejich v báních byly požehnány; každý tedy, když bohatství svoje natolik rozmnožil, že nemusel sám pracovat, přestal pracovat a namul do práce cizích, jak do bání, tak pro dům. Tu usilovní kolem bydlící Slováci nejprve co dělníci, sluhové,

nosiči, pastýři do měst báňských povolání se osadili, na-
potom povolavše za sebou i rodiny, v krátkém čase se
rozmnožili, měšťany stali a časem i hodností dosáhli,
k čemuž jim i zákony napomáhaly, nařizující, že se musí
každému bez rozdílu národnosti a řeči právo měšťanstva,
mistrovství atd. dáti. Protivili se tomu ovšem Němci,
však ale peněžitými pokutami bývali k plnění zákona při-
nucováni. Tak r. 1608 Bystřičtí nechtěli jednoho Slo-
váka za měšťana přijmout, odvolávajíce se na články
svoje, dle nichž nejsou povinni jiného mimo Němce
mezi sebou trpěti, ale nic platno — museli 2000 zl. pokuty
platit a prohráli. I osazovali se Slováci pomalu mezi nimi,
a počet Němců se menšil a městečka, dědiny, dříve jen
Němci obydlené, stávaly se slovenskými. To stalo se
s celým téměř Malým Hontem, Zvolenskem, hoření částí
Gemery, se všemi báňskými městy, Rožnavou, Ružom-
berkem, vyjma Kremnici, kde se ještě slabé stopy Ně-
mectva udržely. Osud ten potkal i dřevorubaře černo-
hrončanské, a snad nejdříve. Nemohouce stačiti, aby do-
statečnou potřebu dříví dodávali, nuceni byli jiných ku
pomoci volati. A kdo rychleji chápe se výrobku nežli
Slovák! Ihned byli hotovi vyměniti pluh za sekeru. Čet-
ným počtem se přihrnuli a ukázali Němcům, seč jsou.
Ku konci 16. století a na počátku 17. celé rodiny, jako
Belko, Berčík, Bukovec, Medveď, Ťažký, Muránsky, Ca-
boň, Javorčík, Zemko, Kováč a j., když založené od
Němců dědiny nepostačovaly, nových si pozakládali. Tak
založili prvně Závodu, Medveďovu, Krškovu Dolinu a j.,
a v krátkém čase tak se rozmnožili, že Němce počtem
dalece převyšovali, neboť ubývalo Němcův, takže v oné
době jen deset rodin pozůstalo: Auxt, Dekret, Gürtl,
Kliment, Schön, Schwandtner, Taxner, Schwarzbacher,
Stuhldreiter a Thurn, a ti byli již poslovenčeni. Od té doby
ještě i z těch několik vymřelo, takže jen pramálo němec-

kých jmen slyšeti jest. Má tedy pravdu maďarský spisovatel Fejér, když při popisu uherské země mluvě o Slovácích na ně žaluje: „Weh' dem ungrischen Dorfe, weh' dem deutschen, wo sich Slovaken einnisten, denn die würgen and're Nationen rein heraus!“

*

Lesy od hamrů černohrončanských po levém břehu Hronce přes Viepor klenovský se táhnoucí a část lesů vysoké Poľany jsou pralesy, jak Slovák říká, *staré hory* tisícileté. Tam nikdy ještě se neozýval buchot seker, tam dosud nebylo dřevorubarství. Tam kmeny stáří jen a bouřnými větry vyvrácené a polámané padají a ležeti zůstanou, až *zbútlejí* (zpráchnivějí), jak to leckdes na vývratech a polomech³⁶ viděti.

Vysoké tyto lesy sestávají nejvíce z jedlí, smrků, buků a částečně na jižních stranách smíšeny jsou s javorem a jasanem. Místy je samá jehličina³⁷, místy čistá bučina. — Beňušský revír nemá pralesů a málo jasanů, má ale více *kosodřeviny* po holech, které na Černém Hronci není.

Buk ve vysokých těch lesích vyrůstá vedle smrku a jedle do stejné s nimi výšky³⁸, do 100—120', v průřezu 5—6'. Stává se při nich i štíhlejším. Jako nádherný sloup z kamene vykřesaný vypíná se *hlaný* (rovný) jeho kmen vysoko do oblaků a nad ním rozprostírá se široká koruna, složená z mohutných, klikatých, vzhůru se vypínajících *konárů* (větví), ozářená paprsky slunečními, pronikajícími lesklým, tuhým, krásně zeleným listem, z něhož hlavně sestává černá, vysoko okolo kmene ležící prst,

³⁶ *Vývrat*, kde stromy od větru vyvrácené i s kořeny; *polom*, kde polámané. ³⁷ Mladý les jedlový nebo smrk nazývají *sihla*, *sihlina*; *sihliak* je mladý smrk. ³⁸ Roste s nimi *na pretěk* — o závod.

neboť lístek bukový kde odpadne, tam zahyne. Kde jich více pohromadě stojí, tvoří vysoké jeho kmeny ozorná sloupořadí. — Někde, jako v lesích Viepru klenovského, stojí osamělý na zápole skály, upoután na tvrdý kámen mohutnými, jak z železa ulitými kořeny. Skalní orel st ví své hnízdo ve vrcholu jeho a rozličná dravá a bukvic milovná *ptač*, *kaňúr* (káně), jastrab, *kršiak* (*Falco lagopus*), krahulec, sojka, obléhá jeho hlavu a odpočívá na širokých jeho ramenech. A pod ním v zápolách skalních kotí (*kotia*) se a *zimují* medvědi i *jazvec*. Když se mnoho bukvic urodí, medvědí to pastvy, těší se myslivci, že bude i mnoho medvědů a že budou dobré polovačky. Z jara, když vyhánějí buky *bluost*³⁹, zpívá si valach:

*Rozvíjaj sa, búčku, zhusta polahúčku,
až sa ty rozvíješ, valachov prikryješ. —*

Z dříví bukového dělají se kláty, též potřebuje se k vodním stavbám, nejvíc ale k topení a pálení uhlí. Nejvíce je jak na Černém Hronci, tak v beňušském revíru stromů jehličích, jimiž porostlé jsou skoro celé Tatry. Jedla, kterou okolo Brezna a v Gemeru také *háštra*⁴⁰ zovou, a *smrek* jedné jsou *rástvy* a vyrůstají obyčejně do výšky 120—150'; našly se ale již jedle a smrky 160' a 186' vysoké v objemu 6—7'. Ovšem co vzácnost. — Když se přijde ze světlého lesa javorového a jasanového, oživeného zpěvem ptactva, do lesa jedlového a smrkového, má všecko jiný ráz. Tu vypínají se štíhlé kmeny s kůrou rozpukanou do náramné výše a okolo nich rozkládají se tuhou *štětí* porostlé větve, oddola až k vrchu, tvoříce krásné pyramidy, v zimě v letě zelené. Silné kořeny na

³⁹ Puky na listnatých stromech. ⁴⁰ Háštrovo dřevo, háštrina.

povrchu rozložené pokryty jsou vysoko kluzkou štětí, po níž nechodí se tak měkce jako po pažitu mechem porostlém v lesích listnatých. Někde jen při potůčkách a *mokradlinách* pokryto je kořání mohutných těch stromů vysokým mechem a bujně rostoucím *paprutěm*⁴¹. V temnu větví hnízdo má veverka a v sousedství jejím, na větvičce, zlatohlávek. Zpěv drozda plavého, na jmelí se popásajícího, jednotvárné tesání zobáků žlun a datlů, hledajících podkorní hmyz, čvikot sýkor, krákání *harvanů* a chřest padajících šulek (*šišky*) jediné přerušuje tichost zasmušilého lesa. Tu a tam viděti zpráchnivělý kmen ležeti, porostlý mechem a houbou fialovou⁴², a kolem něho vyráží mladá sihlina. Na světlejších místech jsou polštáře hadího mechu (*Lycopodium clavatum*) a ploníku, a houby jedlé i nejedlé, hřib, ryzec, modrák, lišky, *mlieče* (*Agaricus lactifluus*), smrž, kuřátka, *sivienka* (*Agaricus violascens*), hřib penčurák (*Boletus esculentus*), jelenice, fukavica, muchotravka a jiných více kysají pod jedlemi i bukem. Tu a tam viděti vedle světlokoré jedle a tmavozeleného smrku starý strom s opršelou hlavou, s kůrou drsnou, rozpukanou, na jehož uschlých větvích dlouhé svitky šedého mechu visí. V máji a červnu prodchnuty jsou jehličí lesy silnou vůní pryskyřice, již lid *živica* nazývá. Na Ďumbieru vystupují smrk a jedle do 4500', ve vyšším pásmu řidnou již, zakrňují, a kde kosodřevina začíná, zcela přestávají. *Kosodřevina* (*kleč*) nalézá se tu i tam v podholních lesích na holých vrchách, také v beňušském revíru; po vrchách černohtončanských ji nevidět. Na Viepru klenovském, porostlém nejvíce jedlí a smrkem, na samém vrchu je pěkná zelená louka. *Sosna borovice* je nejvíce po hranicích Liptova a *sosna červená* v Gemeru a na Fatrách, kde vystupuje do 3000'. Modřín

⁴¹ *Peračinou* — kapraď. ⁴² *Cantharellus clavatus*.

(*skverk* v Gemeru), *červený smrek* je nejvíce v Gemeru, jakož i *tis*, kterého není ve zvolenských lesích. U Tisovce — který zajisté jméno má od tisu, jako Jelšava od jelše, Klenovec od kleny, Jasenová od jasanu a pod. více — bývala asi někdy *tisina*, jak o tom i lidé povídají, nyní ale je tam jediný jen strom nedaleko města, u sklonu vysokého vrchu nad minerální studánkou. „*Ten pametá isté starého Bebeka.*“⁴³ Má asi 40' výšky, kůru rozsedalou, červenohnědou, opadající, větve velmi stěsnané, jehliny velmi dlouhé, lesklé, tmavozelené, vespod bělošedé. Ovoce jeho jsou červené jahůdky, květe v březnu a máji. Pěkné merhované jeho dříví potřebují nejvíce soustružníci, i jest velmi vzácné. Domácí lid šetří ho jako památky po pradědech zděděné, a někdy jen že si z něho vyřeže některý z gazdů pohárik, když jde na polovačku, aby se měl z čeho napít. — *Jalovec nízký* (*Juniperus nana*) nejvíce mezi kosodřevinou, ale *jalovec obecný* (*borovčia*) všude po suchých holech a vrchách hojně roste. Z bobulek jeho dělají pálenku (*borovička*), a také je rády zobají *čvíkoty* (kvičaly)⁴⁴. Z mladých výhonů kosodřeviny dělá se z jara olej, známý pod jmenem karpatského balzámu, který se dříve i v lékárnách potřeboval a jež olejkáři doposud po krajinách roznášejí. Dříví jedlové a smrkové potřebuje se k budování (stavění), k topení, na prkna, na šindel, latě, kláty, dužiny a rozličné jiné věci. Z *mazoru*⁴⁵ dělají si handělčané *pucky* (klíny) na štípání dříví. U Valachů moravských je *mosor* oblitina na jedli, která se stane vytékáním mízy (*mizgy*), když se byla jedle nařízla. Nechá se potom buď vyhníti nebo se vypálí a z mo-

⁴³ Jako u nás říkají „pamatuje Žižku“, tak v Gemeru na Bebeka pamatují, který byl pánem na Štítníku (maď. Csetnek) v 16. století.

⁴⁴ Také *borovčiak* — Krammetsvogel. ⁴⁵ *Hrča* (boule), výrostek na jedlovém stromě. Také se říká *krkoška*.

soru dělají si valaši rozličné nádoby k salašnictví potřebné, gelety, črπάky a pod., které jmenují *mosorky*. Tamtéž mají pro jedli čtvero pojmenování; *mládka* je tlustá jedle, *mláčina* prostřední, *krova* slabá a *lata* nejslabší.

Nižší lesy od Poľany a Viepru Ľubietovského a podél Hronu jsou více listnaté a smíšené z rozličného stromoví. Jihovýchodně v rozsáhlých lesích víglašských okolo Dětvy, Očové staré krásné jsou lesy dubové (*dúbravy*), smíšené s habrem (*hrabem*), klenem, jasanem, javorem; výše na Poľaně jsou buky a stromy jehličnaté. Javorem porostlé jsou celé vrchy, jako Javorov na hranici Novohradu. Na Fatře vystupuje javor do 3000'. Javor dosahuje 100' i více, jasan přes 100', v objemu 5—6', brest až do 90', tak i habr. Dříví jasanové, javorové, jakož i brestové nazývají *drevo fládrovuo* a rozeznávají dle tvaru žilek trojí druh: *vlasáč* je nejvzácnější, *očkáč* nejkrásnější, *kvetač* nejobyčejnější. Dříví potřebují hlavně truhláři, ale domácí lid bere je na rozličné věci; z jasanu a javoru mají obyčejně vozíky, domácí a kuchyňské nářadí z buku, lípy, osiky. Z *černého* klenu (babyky), který při svahu nižších vrchů roste co nízký, ale košatý strom, dělají se rúry k dýmčám i dýmky. Slovák má rád les javorový a říká, že les bez javora jako děvče bez frajera; v jeseni, když les *ožlutní* a listy padají, smutně se naň dívá ptaje se ho: „Ej javor, javor zelený, čo si tak smutný v jeseni?“ a javor mu odpovídá: „Jakže ja němám smutný byť, keď zo mňa spadol kvet i list!“ — Podél Hronu a Hronce ve vlhčinách roste *jelša*⁴⁶ *černá* (*Alnus glutinosa*), vysoko na vrchách družná *jelša bílá* (*Alnus incana*) a v pásnu koso-dřeviny *jelša zelená* (*Alnus viridis*). Břízou bílou i ovislou porostlé jsou některé nižší vrchy, viděti ji ale také vysoko v lesích, kde mezi jedlemi rostouc, světlým svým kmenem,

⁴⁶ *Jelcha, olcha.*

okolo něhož lístky na hebkých větvičkách ustavičně pohrávají, dává pěkný pohled. Drobná, keřnatá, po zemi rozvlečená bříza karpatská roste v pásmu kosodřeviny. Z břízy dělají si pastýři dlouhé trouby, břízu staví chlapci prvního máje před okna svým děvčatům *k poctivosti*⁴⁷, *březovicu* chasa ráda z jara pije a březovou húžvou prý čerta vážou.

Osika obecná je v lesích i na podholech a z dříví osikového dělají se *vahančoky* (okříny), koryta a podobný domácí *riad*. Tu a tam po stráních polná *čerešeň*, hruše, plánka, jejichž ovoce děvčata sbírají a na *poslinku* k zimním přástvám suší, nemajíce nic lepšího. I břeků, *oskoruční* a na skalínách podhořních *mukyň* je dosti a *oskorušky* i břekyně a mukyně uležené donášejí ženy do města na prodej. Z břekyň pálí ženy i pálenku, jakož i z trnek a *chabzy*; trnkovou užívají proti *mrchavému křči* (žaludeční křeči). *Jarabina* (jeřáb) roste více na jižních stránách. Mnoho druhů je vrboví a bujného vzrostu. Podél břehu Hronu a Hronce nejvíce vrba *široká* (*Salix amygdalina*), *žltice* (*vitellina*), *červenice*, *košiarka*, *rakyta*, *zlatolýčí* (*helix*). V močarínách a *žumpách*⁴⁸ údolí podhořních vrba *křehovka* (*fragilis*), *hluchá* (*triandra*), hořká (*pentandra*) a *dievča*, čili jak se také nazývá, *híva* (*caprea*), na níž roste houba anýzem vonící. Po suchých vrchách a úbočinách okolo lesů rozličných křovin hojnost *drieňu*, jehož květ mají při sobě nositi děvčata, které rády *drieňují*; trnoslivka⁴⁹, z jejíhož dřeva si chlapci topořiska k valaškám robí, hloh, šípek, z něhož ženy dobrý letkvar na prodej vaří. Líska, radost to chlapců, veverek a sojek, nejvíce v nižším pásmu po *rubiskách*⁵⁰ rostoucí, vystupuje ale až do 3400', kde menší keř tvoří. Čtyry *lieskovce*

⁴⁷ Někdy smrčky. ⁴⁸ Bahno — Sumpf. ⁴⁹ Višeň horní. ⁵⁰ Mejtištích.

při sobě srostlé jmenují děti *hránočka*, a na *hvizdáke* (vyškeřené oříšky) chlapani hvízdají. Sousedkou její bývá na rubiskách *kalina*, kterou lid sbírá a suší pro zastavení krve. V světlých lesích na skaliskách a suchopárech keře *biriučiny* (ptačí zob), svídy, dřístělu (*drakovo jahodia*), zimolezu (*psie trpče*), keříky *hoľního ribezu*⁵¹, *poľského egrešu*⁵², růže hoľní (*Rosa alba*) a při potůčkách mezi křovím *korošina*⁵³ bujně vyrůstá. U stavení všude viděti keře černého bezu (*baza*), z jehož dřeni děti skákavé *pikuličky* dělají a jehož léčivý květ v žádném domě chyběti nesmí.

Jakmile zima pomine a jaro se probudí, objeví se s ním po lesích, holech, vrchách a dolinách hojnost rozmanitého květenstva: čistiny, hole, louky pokrývá svěží *ruič*⁵⁴. Tu v světlých lesích květe jaterník, *klúčiky* (*Primula veris*), *krvavník*⁵⁵, *lataj*⁵⁶, žluťucha⁵⁷ a na vlhčích skalách Ďumbiera žlutý a bílý pryskyřník, koníklec alpský, růžová sitná (*Primula minima*) a ve výši 5000' drobounká silenka (*Silene acaulis*). V stínu listnatých lesů květe vonná fialka, něžný *perlokvítek*⁵⁸, *bibolenka*⁵⁹, *kokorík*⁶⁰, *medvědí česnek*⁶¹, hlaváček a na travnatých čistinách fialový *peruník*⁶². *Vlčí lýko* (*Daphne mezereum*) roste až po kosodřevinu a tvoří pěkné keře. Na Ďumbieru, v nižších údolinách a podle potůčků květou šafrán, zvončok karpatský a hoľní, *medvědí úško*⁶³, mák žlutý, fiala žlutá, kyseláč⁶⁴, vstavač⁶⁵, dobronika, bezvršec, česnek planý⁶⁶ a na skalínách hoľ *hydozel*⁶⁷, kamenná růže⁶⁸, hrmotresk

⁵¹ *Ribes alpinum* (*víno sv. Jana*). ⁵² Zahradnímu angreštu říkají *stra-bočky*, také *kosmačky*. ⁵³ *Rhamnus frangula*. ⁵⁴ Mladá tráva i obilí. ⁵⁵ *Ficaria ranunculoides*. ⁵⁶ *Caltha palustris*. ⁵⁷ *Ranunculus montanus*, *alpinus*. ⁵⁸ *Convallaria maialis*. ⁵⁹ *Galanthus nivalis*. ⁶⁰ *Convallaria multiflora*. ⁶¹ *Allium ursinum*. ⁶² *Iris germanica*. Srbové ho jmenují *perunica*. ⁶³ *Cortusa*. ⁶⁴ *Rumex alpinus*. ⁶⁵ *Orchis globosa*. ⁶⁶ *Allium fallax*. ⁶⁷ *Arabis alpina*. ⁶⁸ *Sedum roseum*. Netřesk.

a *lupkameně*⁶⁹; na Kozím hřbetu Ďumbiera ve výši 4000' *len* alpský, na holech *klinčok* (karafiát) hořní a na pažitnatých místech ve výši 4600' roste *klinčok* kartuziánský. Na pastvinách vysokých hoř *plesnivec*⁷⁰ a *květ sv. Jana, bíle králiky*⁷¹ a ve výši 5000' nalézá se *Arnica doronicum*. Na místech úslunných *kres*⁷², harmún, kopretina bílá a na pastvinách hořních *turanka*⁷³, kterou pastevcí při sobě nosí proti mátohám, kterou se vykropují znečištěná od mátoh místa a kterou mají v Novohradsku gazdové ve všech čtyřech úhlech izby i nad prahem zastrčenou, aby mátohy dovnitř nemohly. A po vrchách, lukách a lesích hoř a podhoř *plůcník*, *všivec*, *čistec* červený, bílý a žlutý, *šalvěj*⁷⁴, *ambružka*, *křížový květ* (vítod), *dobrá mysl*⁷⁵, *polní polej*⁷⁶, na suchých stráních *divizna* velkokvětá, *sláměnka*, *ľubovník*⁷⁷, ve kterém matky dcery koupati mají, aby se chlapcům líbily, a krásné trávy: *perlička*⁷⁸, *milota*⁷⁹, *lipnice*⁸⁰ a jiných více. Ve tmavých lesích jehličích kapradiny bujní: *rebrinie*⁸¹, *paprutka*⁸², v zápolách skalních *osladič* a na skalách *sleziník*. Tu a tam korytem Hronu leknín žlutý kvete mezi sítinou aneb rákosím a po močarinách a *mlákách*⁸³ lesů podhořních a hořních je hojnost rozličných trav, trstě, bezkolenec, riznačka⁸⁴, pohánka, suchopýr, *ostrica*, sítina, skřipina, na pastvinách horních lesů bika obecná (*maxima*), *spadicea* a v lesech jedlových *albida*. V zápolách Ďumbieru u hořních potůčků a na pastvinách hořních *Juncus trifidus*, *Juncus silvaticus*, *Agrostis alpina*, *Phleum alpinum*,

⁶⁹ *Saxifraga aizoides*, *muscooides* a více jiných. ⁷⁰ *Gnaphalium supinum* a *leontopodium*. ⁷¹ *Chrysanthemum segetum* a alpské. ⁷² *Anthemis tinctoria*. ⁷³ *Erigeron acris* — *alpinus*. ⁷⁴ Bledožlutá, až na 3000'; *glutinosa* — *nemorosa*. ⁷⁵ *Origanum vulgare*. ⁷⁶ *Dictamnus fraxinella*. ⁷⁷ *Helianthemum*. ⁷⁸ *Melica nutans*, *altissima*. ⁷⁹ *Eragrostis poaoides*. ⁸⁰ *Poa*. ⁸¹ *Polypodium masculinum*. ⁸² *Aspidium lonchitis*, ⁸³ Mokřiny, kaly stojaté. ⁸⁴ *Dactylis glomerata*.

Festuca varia. Vrchol Ďumbiera pokryt je *plůcnikem* (*Cetraria islandica*). V močarinách obyčejná *močiarna chvojka*⁸⁵ a leckdes i vodní bohlav a vodní opich se najde. V tmavých lesích *blyštěk* kopytník, který až do 4500' vystupuje, *krasavica* (*Belladonna*), na světlejších místech po stráních náprstník žlutý, *brambořík*, okolo kmenů živých i po zetlelých kmenech a po zemi vine se *zízoleň*⁸⁶ a na pokrajích lesů vysoké keře větvy bílé⁸⁷; na holech modrokvetoucí kručinka (*pichlavá žltáčka*). Na neúrodných nevzdělaných místech *burana*⁸⁸ se plemení a *větrník*⁸⁹, a na rolích písčitých chundele *siroty diouky vlasy*⁹⁰. Místa rašelinná v lesích a na horách (*traseniska*⁹¹) porostlá jsou nejvíce vřesem (*riasa*), pastvou to včel. A v jeseni viděti po zelených holech kvěsti krásných hořců, žlutý, uherský, kropenatý, křížový, zeměžluč (*hlístník*), na hořních loukách v okolí kosodřeviny *Swertia perennis*, tmavofialově kvetoucí, a v lesích malin, černic (ostružin), *čučoriedek* (borůvek) a místy i jahodiček (brusnic) dost a dost lidem, ptačině i medvědům, když nemají právě nic lepšího. V některých místech mají ženy a děvčata na trhání jahod, borůvek, brusnic a jalovcových bobulek *hrabky* (malé hrábě), kterými je s keříků strhují, a dětem dělají z březové aneb jiné ohebné kůry kapsičky (*korčubky*), do nichž si strhané jahody dávají. A když konečně všude v pohronských dolinách i na vysokých holech na zelené pažiti *mrazová sestrica*⁹² vykvitne, je čaka, že se zanedlouho i hole sněhem osypou, a Valaši moravští říkají, že kážou naháčky děvčatům prášť.

Krčiny (pařezy) na rubiskách se nevykolčují, ale vy-

⁸⁵ *Euphorbia palustris*. ⁸⁶ Také horní krušpán. *Hedera helix*.
⁸⁷ *Clematis*. ⁸⁸ *Ononis spinosa*. ⁸⁹ *Eryngium campestre*. ⁹⁰ Chundelka, *Apera*, že je rozcuchaná. ⁹¹ Jsou to obyčejně louky podmoklé *mlákami*, které, když se po nich chodí, jako by se trásly. ⁹² *Colchicum*, *zimomravka*, *jasienka*, *holopanna*, *naháček*, *bujakovo vajce*.

hnít se nechají; je tam dosud takový dostatek dříví, že se to považuje za zbytečnou práci.

Divoké zvěře je v lesích těch dosti, medvědi, vlci, lišky, *jazevci*, *rys*, který na dobytku velké škody dělává, *divoké mačky* (kočky), *ranostaje*, *kuny*, *lasice*, *veverky*, *zajáci* a na vysokých vrchách a holech na Ďumbieru, na *Prašivé hvizdárý* (*sviště*, Murmeltiere). V beňušském revíru není tolik jezevců ani kun jako na Hronci, divokých maček ale stejně. Králem nade všeckou tou čtvernohou zvěřinou je v lesích těch starý *macko*, který má svoji hlavní residenci v zápolách a jeskyních Viepru klenovského a kuřeti neublíží, jen když ho lidé nechají na pokoji. Ale handělec jak ho potká, nemůže odolat, aby s ním nešel v zápasy, a byť i napřed věděl, že se mu zle povede. Nejedem handělec může se pochlubit jizvami od medvědíh tlap, když se spolu potkali buď v lese, buď na ovsíku. Když je ale v jeseni dosti bukvic, nevšímá si macko ani ovsíka ani volů a v letě krmí se borůvkami, malinami, jahodami, šípky, a když se mu poštěstí, medem. Jednoukrát přišel medvěd v noci k osamělé v lese kolibě. Valach, nevěda, co to venku šramotí, otevřel, ale jakmile vystrčil hlavu, trkli s medvědem do sebe jako dva berani. Medvěd hned se obrátil a peloval do lesa, valach zavřel kolibu a ošíval si hlavu. Takovýchto komických výjevů vypravuje se mezi lidem mnoho.

„Urobme si medvediu zábavku!“ navrhl přítel Samko, když jsme vešli na vrch vysoké strmé zápoly a oheň *nakladli*, neboť Slovák jak kde chvílku postojí, již si naklade oheň. „No urobme!“ zvolali druzí, a Samko hned odskočil, urval od země velikánský kámen, zdvihl oběma rukama nad hlavu, a stoupna na samý kraj skály, dolů jej hodil. Po chvíli slyšeli jsme temné zadunění a bylo ticho. „Dobre sadol!“ zvolali šuhajci, jdouce si pro kameny. „Nuž hľa, taká je medvedia zábavka, a či sa vám ľúbi?“

ptal se mne Samko. Mně se líbila, ale myslila jsem si, že by se nehodila pro vyškrobeného, slabonohého šviháka.

Černé zvěře, divokých kanců⁹³, na něž král Matyáš polovával a jichž prý nejvíce okolo Viepru klenovského bylo, není již viděti. Před několika lety viděli prý lidé ještě jednoho starého kance v lesích Viepru klenovského.

Vlků je pro strach a škodu lidu až mnoho; při velkých zimách přejdou jich celá hejna z Haliče přes hory, přepadají stáda a strašné jejich vytí ozývá se v noci i po dědinách. Běda člověku, který jim přijde do cesty, dokonce když jsou hladovi! Co nesmějí sedláci zbraň míti, rozmnožili se, ač jich dosti potlukou klícky a sekerami. V dolních stolicích, kde jich mnohem více je, drží sice páni honby na ně s velikými hostinami spojené, ale místo vlků střílejí se obyčejně zajíci a srnci. Vysazen jest od ouřadů plat za kůži starého vlka 4 zl. stř., za kůži mladého 2 zl. stř., za medvědí kůži 8 zl. stř.; stává se ale někdy, že je vlk ještě v lese a kůže už je propita. Nejlitější jejich nepřátelé jsou příbuzní jim psi ovčáčtí, z nichž mnohý nosí na těle znaky krutých s nimi bojů při hájení stáda. Chytávají se také do jam *na újest*. Kde v lese mnoho vlků je, říká lid: tam je *vlčno*.

Lišek je „jako plev“ a tamější lišáci jsou tací chytří ferinové jako u nás: „Každý lišák nejprv na led klopká, potom teprv přeseň hopká,“ a proto nesnadno je chytiti. Ale někdy dají se chtivostí oklamati a při vší chytrosti padnou do pasti.

Vysoké zvěře, jelenů a srnců, je více v lesích listnatých světlých a v zahájených panských oborách. Srnce jmenují *roháč*, mladého srnce *kolúch*, laň *jelenica*, mladou *jelenča*.

⁹³ *Viepor, diviak, kúrňaz*. I Srbové říkají *divljak*.

Ptactva je v lesích, po vrchách a vodách hojnost všeho druhu, od malinkého strízlička, který si hnízdo na zemi dělá, až k orlu skalnímu, který k vrcholu Ďumbiera zalétá a hnízdo svoje na nejvyšších stromech a skalách staví. Strach ptáků, *kureněc* (kuřat), myši a *zemoryjů* (krtků) je káně, krahulec, jestřáb, ostříž a *kršiak* (*Falco lagopus*), na něhož, když letí, děti pokřikují: „Něvieš koleso krútit!“ Strašlivý, skuhravý hlas sov a pustovek lekává tmavým lesem jdoucího pocestného, a *kuvika*⁹⁴ když slyší matka, strážic u lůžka chorého dítěte, strach ji pojímá a smutně na ně se dívajíc myslí: „Už mi ty zomreš, už sa *boží posol* ohlašuje.“

Tetřevů (*hlucháň tětrov*) je více v beňušských lesích, tetřívků na rovině mezi březovím, holub *hrivniak* v lesích hnízdí a *prepelička* s koroptvičkou v polích. Po hájích a lesích hnízdí a živí se *jarabice* (jeřábek), *orešník* (*Nusshäher*), sojky, žlny, *krivonosky*, drozdi, datlové, kukačky, *glezg* (dlask), *hýli*, *blisky*⁹⁵, čížici, sýkory, strnadi, pěnice, stehlíci, konopky, pipišky. Na Ďumbieru spolu s orlem skalním *škorvánok holní*⁹⁶, v údolích *škorvánok polní* a v lesích *kotvrlka*⁹⁷. *Dažďovnica*⁹⁸ hnízdí v skalách, *lastovica* pod střechami, a kdo by lastovičí hnízdo pokazil, toho *karha*⁹⁹ nemine. *Čvíkoty*¹⁰⁰ přilétají v jeseň; s nimi rády sdružují se *prskoty* čili *trskoty*, které skoro tak vyhlížejí jako kvíčaly, jenže jsou jarabější; bývají tam stálé. Volají: trrrrr, trrrrr, od čehož snad jméno trskoty dostaly. Jedí se místo kvičal a *lapají* se jako tyto do osidel. Okolo Bacúchu jich v jeseni mnoho bývá. Straka když na dvoře rapoce, je to paním znamením, že dostanou hosti. V močárech lesních, na bahnitých lukách, v rákosí při břehu Hronu zdržují se sluky, vodní *sliepky*, divoké

⁹⁴ *Strix noctua*. ⁹⁵ *Motacilla*. ⁹⁶ *Alauda alpina*. ⁹⁷ *Waldlerche*, *Alauda arborea*. ⁹⁸ *Rorýs*. ⁹⁹ Trest, neštěstí. ¹⁰⁰ Kvíčaly.

kačky, také *chrapačky* zvané, velcí a malí *rybáři*¹⁰¹. První je černý a má bílá prsa, druhý utěšených barev, kovové modré a zelené. Je to pěkné podívání na ně, když se ponořují do vody a ryby loví. Na Hroně viděti také *bočana*, černého čápa, a více ještě vodních ptáků.

Ptáci chytají se na *vábec*, na *vějice*, do *osidel*, jako kvíčaly; aneb se střílejí, jako sluky, tetřevi a j. Nebylo ale dovoleno všude je chytati, jen na jistých vrchách.

Ryb v horských potocích a v Hronu je hojnost, zvláště v prvnějších jsou pěkní a velcí pstruzi. V Hronu nacházejí se kapři, *lipně*, *mreny*¹⁰², *bielačky* (bělice), *mieň*¹⁰³. Ostatní ryby v Hronu, Hronci a horských potocích známy jsou jen dlě prstonárodního pojmenování, totiž: *jelce*, *plže*, *hláče*, *hruzy*, *jelšovky* a *ovsenisky*¹⁰⁴. Ve Váhu je ryba *hlavátka*, podobná lososu, až 70 liber těžká, kterou rybáři obyčejně z jara do Vídně zasílají. Má velmi chutné maso. Řeka Slaná je bohatší na ryby než Hron a o Tise říká se, že má více ryb než vody, ale ryby obou těch řek nemají tak chutné maso jako ryby bystře tekoucího Hronu a Váhu.

Tření se ryb jmenuje tamější lid *trelo* (*něrest*, *dibu*); „ryby idú na trelo“, když přicházejí z velkých vod do menších. Jako u nás říká se i tam kapru samci *mlieč* a samici *ikriňa*. Z jara, když se *potoky vytierajú*, to jest, když se již trochu oteplilo a led prostředkem taje a se trhá, puká (*sa vytiera a diery robí*), chytají se dobře v místech takových ryby, zvláště s *ostnom*¹⁰⁵, kterým, jak ryba na místě od ledu prostém (na *vytrenuo miesto*) se ukáže, ji propíchnou. Tak chytají se také ryby z jara na Blatenském

¹⁰¹ Kleine und grosse Fischer (?). ¹⁰² Mřena — *Barbus minor*; také *podustvy* jim říkají. ¹⁰³ Aalruppe. ¹⁰⁴ Gründlinge. ¹⁰⁵ Ostěň, ostno; u Srbů *ostve*, *bodva*. Na dlouhé žerdi trojzubá železná vidlice. *Dreizack*.

jezeře. Bílé oblázkové kameny v potocích jmenuje lid *kačení mýdlo*.

Hadi, pokud mi známo, jsou v tamějších krajinách užovky hladká a obecná a zmije obecná. Povídá se o hadech mnoho báječného mezi lidem. Jsou prý mezi hady takoví, kteří na strom vylezou, jako valach pískají a pastýře i ovce zavádějí, a takový had má prý zlatou korunu. Hada *vinného*, který člověka uštípne, země více nepřijme, musí zahynout. Povídá se také, že se hadi časem schodí *dovedna*, a políhajíce okolo jednoho kamene, tak dlouho ten kámen nadouvají, až se celý jedem rozduje. Valach jeden našel prý takový kámen ještě celý rozdutý, a ze samopaše píchaje do něho *vatrálom*, rozpučil ho a jed zastříknul mu na prst. V okamžení byl celý prst nadutý a valach by byl z toho snad smrt měl, kdyby si byl rychle prst neodťal. Kdo taký kámen uschlý najde, je šťastný, neboť zůstává průzračný jako sklo, a kdo skrz něj hledí, vidí, kde poklady v zemi ukryty jsou. „Kameň duť s niekým na niekoho“ je pořekadlo národní a znamená zradu a zlé s někým na někoho obmýšlení. Slováci (i Čechové) věří, že kde domovní had, tam i štěstí v domě, a kdyby takového hada zabil, že by vyhynul dobytek a všecko štěstí z domu zmizelo. Děvčátko v dědině jedné dostávalo od matky každý den k snídání mléko s kroupami, i vzalo si vždy svou mističku a šlo jíst na zápraží; jinde jíst nechtělo. Nevěděl otec, proč sedí děvče vždy na dvorku, a chtěje to vyzkoumat zůstal jednoho dne doma a dával pozor. A hle, viděl bílého hada zpod prahu vylézati, šmiknouti se k děvčátku a s ním jísti, a slyšel, jak mu děvčátko povídá: „Jez také kroupy, ne vždy mléko.“ Had se napil a vlezl zase pod práh. — Druhý den dával otec pozor, a jak had vyšel, vzal batyk a zabil ho — a hle — děvčátko umřelo s hadem. Podobný příběh vypravuje se i v Čechách. — Jsou prý i hadi, kteří se kravám okolo

nohy otočí a mléko jim cecají. Taková kráva nedá prý se již doma podojiti, kdyby ji tloukl. V povážské jedné dědině měl gazda krávu, kterou cecal had; on to nevěděl, myslil jen, že je svéhlavá, že nechce dojít. Prodal ji přes Váh do jiné dědiny. Ale když přišla hodina, kde k ní had chodíval, utekla z pastvy, přeplavala Váh a v lesíku na staré pastvě čekala na hada; gazda ale šel za ní, a když přilezl bílý, hrubý had ke krávě, zabil ho, „a včulka¹⁰⁶ i krava skapala,“ dodal starý pastýř, co mi to vypravoval. Lienisko¹⁰⁷ hadí, vařené v pálenice, užívá se proti zimnici. S kůží ze zabitého hada hole a dlouhé roury u dýmek se povlékají. O Brtomile (Bartoloměji) hledá si had zimovisko, říká lid, a na to potahuje se i národní pořekadlo: „Premávaš sa ako had o Brtomile.“ Po výslunních vrchách pestré viděti jaštěrice, čili jak jim v Čechách také říkají, hadové panenky, po květinách poletují pěkní *letáčkové* (motýli), boží kravička; večír na pažiti mezi *iskerkami*¹⁰⁸ svítí *lienka*¹⁰⁹ jako hvězdička, v lesích *lapky*¹¹⁰ a vosy bzučí a po zemi běhají velicí mravúchové¹¹¹, snášejíce si potravu do vysokých homolovitých obydlí, zbudovaných v lese z jehlin, sparušin a země. Na kmelech lýkožrouti, drevovrty, roháci a rozličná *chrobač* se živí a ve vodě vodní *štúr*¹¹² a vodní chrúst¹¹³ se potápí a *hadův sluha*¹¹⁴ houpá se nad vodou na lístku vrbovém.

Jak jsem již v předešlém čísle podotkla, patří k handlům černohrončanským čtrnácte dědin, totiž: Krám, Medveďov, Dolina, Jergov, Balog, Vydrovo, Závodia, Jánošovka, Fajtov, Komov, Látke, Pustuo, Dobroč a Sihla. K beňušským handlům, které s černohrončanskými spo-

¹⁰⁶ Ihned, trenčínský výraz; moravsky *včil*. ¹⁰⁷ Když se had z kůže svlékl, *zlienil*. ¹⁰⁸ Chudobičky, sedmikrásky. ¹⁰⁹ Svatojanská muška. ¹¹⁰ Mušky lesní. ¹¹¹ Mravúch, mravenec samec; mravka, samice. ¹¹² Salamander. ¹¹³ *Gyrinus natator*. ¹¹⁴ *Libellula*. Říká se, že kde ona je, i had blízko.

jeny jsou a všechno s nimi společně mají, patří dědiny Bukakovo, asi hodinu za Breznom na Hronu ležící, v dolince čtvrt hodiny od ní vzdálený Filipov, povýše ní s druhé strany Hrona Gašperovo. Za Gašperovem půl hodiny je Beňuš, naproti za Hronem Puobiš, od Beňuše vlevo naproti holi Braväcuo, výše Podholia a pod samou holí Srnka. Půl hodiny za Beňušem vede cesta vlevo přes vrchy, s nichž viděti vrchol Kráľové hole, do doliny, v níž leží Bacúch. Naproti Bacúchu přes vrchy, vysoko na Čertové svatbě, v Liptově již je Boca, dědina to, kde prý ani vrabců není, protože se nemají čeho nažrat, — a kam, aby se vdaly, se přeje zlým děvčatům¹¹⁵. Čtvrt hodiny za Bacúchem, v úžině na rozhraní stolic Liptovské, Gemerské a Zvolenské, u paty porostlé hory, jest kyselka a při ní koupel. Koupel je chatrná jen, ale voda je velmi dobrá, studená jako led a tak silná, že se oči zalévají, jak jí pohárik vypije, a člověk je potom v stavu *klince* (hřeby) strávit. V malém dřevěném stavení jsou koupele pro dvě osoby a před stavením je zděné veliké ohnisko, střechou přikryté, kde si mohou uvařiti hosté, co se jim líbí, třebaš guláš na kotlíku, jestli si přinesli s sebou maso, slaninku a cibuli, neboť v dědině by nedostali kromě černého chleba, soli, kyselého mléka a bramborů ničehož, a to by museli přijíti, když nejsou ženy v poli, neboť v takový den je v dědině jako po vymření. O dříví na oheň není nouze, starý Petráš, gazda koupelí, přinese celé jedliny a naklade je na oheň, aby hodně vysoko hořel. Povýše koupele je kyselka. Když jsem tam byla, byl v studánce nový kadlub¹¹⁶ a starý kadlub, *rzavou*

¹¹⁵ Bodaj si sa na Bocu vydala! ¹¹⁶ Kadlub je silný klát, as loket dlouhý, obyčejně smrkový, který se uvnitř vyhloubí a potom okolo pramenu do země zakope jakožto vroubení, aby se voda nerozbíhala, ale do něho se všechna sbírala.

usedlinou pokrytý, místy vyštípený, ležel nedaleko po-
hozen. Starý Petráš povídal nám, že to byl též smrekový
kadlub a že byla dle svědectví starých lidí 130 roků ta
kyslá voda ním zavroubena.

Všickni vesměs dřevorubarové, jak černohrončanští, tak
beňušští, nepodléhají žádné jiné vrchnosti, ani stoliční ani
zemanské, jedině komoře; žádnému jinému úřadu kro-
mě c. k. hornicko-lesnickému. Zavázáni jsou smlouvou
poslušnými býti komoře a po celý život obíráti se rubá-
ním dřeva, potřebného k pálení uhlí, k zhotovování a pro-
deji šindelů a *dask* (prken). Řemesla provozovati nesmějí
handělci, aniž řemeslníkův mezi sebou trpěti, mimo ty,
kterých jim nevyhnutelně třeba, jako *kováče*. S druhé
strany ukládá smlouva komoře povinnost vykázati handěl-
čanům půdu erariální na vystavění domků a na obsetí,
platiti jim každoročně jistou sumu peněz za práci přes
určený úkol vykonanou a dávati jim v čas potřeby obilí
za laciný peníz.

Všickni drvoštěpové rozdělení jsou na osm tříd. —
Třída *první* sestává z mužů přes 20 let starých, nejsilněj-
ších, k práci nejschopnějších; ti rozdělení jsou na osmi-
mužové spolky¹¹⁷. Každý takový spolek má svého vůdce¹¹⁸,
kterého si ze svého středu vyvolí. Obyčejně je to nejzku-
šenější. Ten je řídí, když jsou potom v lese, toho musejí
poslouchat, jinak ale pracuje zároveň s nimi na jednom
rubanisku po celý rok. Každý takový spolek povinen jest
každoročně nejméně 40 *mil* (milířů) sáhového štěpného
dřeva vyhotoviti. Každá taková mila obnáší deset sáhů¹¹⁹.
Co výše 40 mil narúbají, za to dostávají 2 zl. stř. od jedné
mily; — který spolek by ale výše 64 mil dřeva vystavil,
ten dostane 4 zl. stř. odměny. Mimo to je každý ten

¹¹⁷ Ding, od něm. Geding. ¹¹⁸ Dingovníka — Vorgedinger. ¹¹⁹ Baňské
míry, která je větší než vídeňská.

spolek povinen do roka jeden pár koroptví štávnickému panu komornímu hraběti do kuchyně donést a šest dní do roka k jeho užitku *polovati*. Dozorci brezňanskému musí každá gazdina do roka jedno slepičí vejce odvésti.

K *druhé* třídě náležejí muži, kteří sice mužům první třídy v práci postačiti nemohou, ale ještě dosti silni jsou. K těm přidáni jsou mladíci od 15—20 let. Povinnost jejich jest vystaviti za celý rok 65 sah dříví.

Třetí třída sestává z nastávajících invalidů a učňů, chlapců od 10—15 roků starých. Ti musejí do roka 30 sah dříví narubati.

Do *čtvrté* třídy patří poloviční invalidé, k rubání dřeva již neschopní, a malí chlapci. Povinnost jejich jest při plavačce dřeva pomáhati a děláním šindelů neb čeho jiného se zabývati.

K *páté* třídě počítají se skuteční vysloužilci, muži těžší práce zcela neschopní. Těm ponecháno ukrátiti si čas dle vlastní vůle.

Šestá třída sestává z pastýřů v zimě svobodných. Z těchto musí každý v šesti týdnech od listopadu do prosince 12 a během velkého a malého *sečana*¹²⁰ 8 sah dřeva narubati a od početí plavačky až do Jura po 20 dní při shánění dřeva po vodě pomáhati.

Sedmá třída jsou pastýři, kteří musejí i v zimě ovce na mraznicách opatrovati; ti nepotřebují jen 6 sah dříví do roka vystaviti, jež rubají okolo Martina. To se jim jen proto ukládá, aby se zbůhdarma mezi handělce nerátali (nepočítali).

Osmá třída konečně sestává z žen, služebných a řemeslníků. Tito zavázáni jsou též k obecní práci, a sice v čas shánění štěpného dřeva, když voda tak malá je, že

¹²⁰ Leden a únor.

se musí polena *griecpalami*¹²¹ potiskovati, což jejich je prací.

Mimo to je handělcům od c. k. komory zakázáno: 1. Statkem¹²² bez ohlášení nekupčiti, aniž *čariti*¹²³. 2. Statek koupený a dohnaný šest týdnů osobitě pásti a kontumáciu vydržeti. 3. Kolčovati nėslobodno. 4. Komorní grunty a užitky nezakládati¹²⁴. 5. Cizího člověka a zběha nepřitulovati. 6. Atestátův dokonale proukázati. 7. Ohně klásti a statek pásti na *zahájených* baněch se zakazuje. 8. Nebrati ničeho na *záloh*¹²⁵. 9. S fajkami a lúčemi po *budovách* nechoditi. 10. Každý čtvrtek komíny vymetati.

Tresty za přestupky byly zavření do *klády*, již posměšně i *katrla* zvali, a pověšení *huslí* na hrdlo. (Viz popis v Musejníku číslo 4, ročník 1858.) Oba tyto nástroje stávaly až do r. 1848 před obydlím polesného na výstrahu neposlušným handělcům.

Země mají handělčané od komory 1695 jiter, polí a luk. Při dobré úrodě mají obilí *reže* a *jarca*¹²⁶ 1140 měr, ovsa 6320 měr, sena 5525 centů, *mládky*¹²⁷ 284 centů, což na nynější počet obyvatelstva již nestačí. Proto dává jim erár od dávných již časů žito a pšenici z určených k tomu *sypáren* za cenu vždy stejně levnou, nechť by zboží (obilí) na trzích o mnoho dražší bylo. Kdyby se ale státi mělo, že by tržní cena menší byla než erární, je každému svobodno koupiti si obilí buď na trhu, aneb je eráru tak zaplatiti, co trh platí. Dělníkům zvláště usilovným, potom ženatým a kteří mají mnoho dětí, dává se více obilí. Peníze za obilí srážejí se jim po částech z platu

¹²¹ Železný hák na dlouhém topořišti, který má navrchu menší háček, jímž se dřevo ve vodě potiskuje; větším vytahuje se z vody. ¹²² Dobytkem rožním. ¹²³ Vyměňovati ho za jiný. ¹²⁴ Nedávati je do zástavy. ¹²⁵ Nebrati na dluh, ale děje se dost. ¹²⁶ Žita a ječmene. ¹²⁷ Otavy.

za rubání. Je při tom pro ně ta výhoda, že mají i v čas drahoty laciný a dobrý chléb, že nepadnou *úžerníkům* (lichvářům) do rukou, a kdyby i který peníze promarnil za pálenku, že rodina přece chléb má.

*

Co se hospodářství týče, zůstává všechno při starém pořádku; kdyby se pole lépe vzdělávala, snad by i úroda větší byla; ale muži jsou skoro po celý rok v lese a od žen nemůže se to žádati, neboť leží na nich beztoho všechna starost o domácnost i vnitřní hospodářství. Nejvíce seje se ovesa, který ale krásou a vydatností oves jižnějších krajín převyšuje. Sejí ho tři druhy: rychlík, černý a obyčejný bílý. Réž daří se méně a ne tak pěkná, jarec ale též je pěkný. Pšenici na Hronci nesejí, jen místy okolo Brezna. Také hrách seje se, který když zraje, mládež k přestoupení sedmého přikázání láká. Šošovice se seje jen někde, pohanka jen pro včely, více ale *žlté kaše* (prosa), kterou každý Slovák i handělec rád jí, jenže si nedá žádný rád od jiného do ní foukat. V zahradách sází se fazol i bob, jakož i *kapusta* (zelí), již gazdiny zakvašují jako u nás. Největší starost jsou *krumpachy* (brambory), jak jim handělčané říkají, nejhlavnější část jejich výživy, kterou pekou i vaří a na rozličný způsob připravují, které se kutálejí do žaludku handělců ročních i storočních, do žaludku ošípaných i do brežňanských pálenic. — Ovocné zahrady pěstuje jen farář a představený a těm urodí se jen jablka, hrušek méně a švestky neuzrají. Smějí se handělčanům, „že prý pálivají pod stromy slámu, aby jim švestky uzrály.“ — Lenu seje se méně, konopí ale bujně vyrůstá. — Ovce poskytují krom *brynzy*, *oštěpků*¹²⁸ a *žinčice* i vlnu, z které ženy sukno tkají mužům

¹²⁸ Kulaté sýrce jak soudky, pěkně povrchu vytačené.

na *kabanice*, *kološně*¹²⁹, huně na cedila a sobě na *huňáčky*¹³⁰, jakož z lenu a konopí plátno na košile, gatě i sukně předou, tkají a šijí.

Domáci riad dřevěný, okříny, koryta, mažiary a podobné věci a nábytek v izbách robí si muži sami z dřeva osikového, javorového, bukového, lípového a vozíky obyčejně z javorového neb jasanového. — Hrnčoky přinesou jim *hrnčiari* z Českého Brezova (z Novohradské), jehly a kalouny handrár, kanafas Rusín, pláteník ze Šumiaca (v Gemeru), *krajce*¹³¹ pletárky z baní; krpce, klobúky a některou tu parádu koupí si na čtvrtročních jarmokách v Brezně, což tvoří vždy velikou epochu v jejich živobytí.

Domky mají dřevěné, ale viděti již i zděné tu a tam. V zimě bývá okolo těch domků někdy ze dvou, někdy i ze tří stran široká zeď, vyrovnaná ze šindelů a dříví, že jen okna z toho viděti. V Horní Lehotě mají na staveních pavláčky při vrchu hezky vyřezané; nazývají je *trnác*.

Co se stravy týče, žijí na *hrubé strově* a nemají v čem vybíratí. Ovsíkem se nejen koně a *hyd* (drůbež) chovají, nýbrž kde žitná mouka nevystačí, peče se z něho chlebík, i *postruhně*¹³² se z něho dělají. Je to sice černé, drsné a mlandravé pečivo, ale šuhajci při něm až milo rostou. Mimo ovesný peče se ječný a režný chléb, obyčejná strava je hrách, bob, kapusta, *fucka*¹³³ z mouky černé neb krumplí a *strabačky*¹³⁴. O svatbách a svátcích bývá *kaša s mliekom*, koláče, halušky s brynzou, národní to slovanské jídlo; klobásky ale, *braučovina*¹³⁵, slaninka, uděná baranina, brynza a oštěpky jen co lahůdky, *hockody*. Handělec nehledí tak na jakost jídel, jako na mnohost; jakost nahradí mu požehnaný apetit, a jakkoli „o hladě a sme-

¹²⁹ Úzké zimní nohavice. ¹³⁰ Široké a dlouhé vlněné zástěry, které se nosí po domácku. ¹³¹ Krajky, čipky. ¹³² Placky. ¹³³ Kocmoud, něm. Sterz. ¹³⁴ Škubánky z mouky a bramborů. ¹³⁵ Vepřové maso.

dě¹³⁶“ dlouho vydrží, když se potom k míse dostane, není konca kraja, a *akuo jest, takuo zjest*. Pálenku nepije často, neboť nemá k tomu příležitosti v lese, ale když se mu příležitost nahodí a má peníze, opije se „na matěru“¹³⁷. Bohužel že se jim mnohdy od ziskuchtivých lidí příležitost k propití peněz a rozumu poskytuje; snadno nezkušeného lesního synka namluviti k vyvedení takového chlapstva. Obyčejně se pije dobrá vodička, o niž tam nikde nouze není, a o svatbách a křtinách „hriato“¹³⁸.

*

Děvčata nosí světlobarevné sukně, ženy modré; v letě boty, v zimě kapce¹³⁹; košile vystřihnuté, složené do pásku červeně vyšitého, rukávce pěkně vyšité, oplecko, vlasy do vrkočů spletené, stuhami propletené; party nenosí. V zimě mají modré krátké kožíšky. Ženy nosí bělavé kožichy, strakatě vyšité, černou kožešinou lemované a delší než děvčata. Zpředu je mají zahrnuté dozadu, kožešinou ven, jako by měly frač. *Kápky*¹⁴⁰ mají plátěné s podbradkou; vzadu je do záhybků složena, širokou krajkou obšita, která u uší v záhyby složena až pod bradu padá. Pod *pazuchou* (paží) nese si každá žena bílou plátěnou plachtu, uprostřed a po kraji červeně vyšitou, složenou jako u nás kopa plátna — deštník to handělčanek, bez něhož žádná nejde přes pole. Na beňušských handlech je tentýž кроj, jen Bacúšanky mají kápky, jakých nikde jinde nevidět. Podobají se zcela čepci, v jakovém se obyčejně Maria Stuartka vyobrazuje. Muži nosí v letě krpce a v zimě obouvají přes ně kapce jako ženy. Košile z hrubého konopného plátna, s otevřenými rukávci, mají pod hrdlem mosaznou *spinkou* spjaty. Z téže látky mají letní

¹³⁶ Žízni. ¹³⁷ Na mol. ¹³⁸ Pálenka vařená s medem a kořením.

¹³⁹ Vlněné tlusté punčochy, vysoké jako boty. ¹⁴⁰ Čepce.

gatě; v zimě nosí přiléhající vlněné nohavice, kološně. Kabanici z bílého sukna, černými šňůrkami vyšitou, viseti mají v letě přes plece. V zimě vezmou pod ni *kožušok* pestře vyšitý, černou kožešinou lemovaný, krátký, bez rukávů, jen pod krkem zapjatý. Pod otevřené rukávy košile navléknou v zimě *rukávce*, pletené z bílé vlny, černě vyšité, od ruky po loket dlouhé. Okolo pasu mají široký *opasok*, na němž zředu čtyry mosazné pracny jsou, jež oni *obránka* nazývají. Na opasku viseti má každý *vrecko*¹⁴¹ s dohánem. Dlouhé černé vlasy mají nad čelem rozdělené a za uši sčesané aneb s obou stran hlavy do vrkočů spletené. Na hlavě široký plstěný klobúk aneb nízkou čapicu s okrajem nahoru vyhrnutým, buď z kožešiny, buď z vlny pletenou, buď z *trúdu*¹⁴². Nejhlavnější díl oděvu Hronce je *cedilo*, hrubá bílá huně, 3 lokte dlouhá, 1½ lokte široká. Na všech čtyrech rozích jsou přišity dlouhé silné šňůry z černé a bílé vlny (*frumbiery*). Takové též jsou dlouhé třísně při jednom konci; nad nimi as tři čtvrtě lokte vysoko vyšity jsou černé *cifry*¹⁴³. Huni tu složí Hronec ve troje a udělá z ní širokou kapsu, kterou po straně tak pevně šňůrami proplete, že je jako zašitá. Uvnitř má dvojí oddělení. Cifrovaný konec s třísněmi přehodí se navrch. Když jde Hronec do hory, naklade si do cedila stravy na týden i na čtrnáct dní, i co mu koli jiného třeba, potom přehodí si je přes plece a frumbierami pod hrdlem na pěkně vázaný uzel pevně zaváže. V hoře slouží mu někdy za *hlavnicu*, v zimě za *pokrovec*. Poraní-li se který z handělčanů aneb jinak ochorí, svážou dvě cedila *dovedna*¹⁴⁴, chorého položí na ně a tak snesou ho chlapi s hory dolů. Huně na cedila i třísně k nim dělají ženy, jakož skoro celý mužův oděv i čapicu i kapce i rukávce.

¹⁴¹ Pytlík. ¹⁴² Z houby bukové. ¹⁴³ Ozdoby na něčem. ¹⁴⁴ Dohromady, vjedno.

Cifry ale, jak na cedilách, tak na rukávech, vyšívají si chlapci sami, nakreslíce si je dříve uhlem. Některý šuhaj má pěkně vyšité cedilo a trísně visí mu do samé kyčle. V ruce nese si každý sekeru (těžkou valašku), a krátkou dřevěnou fajku, nedrží-li ji v ústech, zastrčenou má za klobúkem aneb čapicí. Hrdla mají v zimě v letě holá a prsa taktěž.

*

Chlapi jsou vesměs vysokorostlí, pět až šest střeoviců vysokí; těla, kostí a svalů zdravých, rázných tváří, přívětivého výrazu. Každý chodí trochu *rozkoleněný*, což si navyknou při řezání dříví. Otuzeni jsou od nejtěplejšího mládí. V nejtěžších zimách viděti po dědinách malé děti sotva se vlekoucí s vyhrnutými košilkami, polonahé, bosé sáňkovati se po ledě a v sněhu se batoliti, a je jim přitom dobře, jako rybkám ve vodě. V robotě je handělec usilovný a vytrvalý, v nebezpečenstvích neohrožený, při polovačkách smělý. V chůzi po lese nevyrovná se mu ani *polovný*¹⁴⁵ pes. Zná dlouho *strážit*, dlouho i spát, neohlížeje se po tom, či tvrdě, či měkce lehá. Divý je, ale přitom poslušný, uctivý a hostinný; jen když se opije, bývá odporný, *srditý*¹⁴⁶ a *bezočivý*¹⁴⁷. Druhý den neví nic o tom, co dělal, a tiše se ubírá zas do práce. Pobožný je, ale rád si zakleje, takže se již příslovím stalo říkati: „Němuož ten bez toho byť, jako Hroněc bez čerta!“ Jakkoli neohrožen a smělý, bojí se *mátoh*¹⁴⁸. Umí je ale také klamati; když ho pronásledují, *prekabátí*¹⁴⁹ se a tu oni myslí, že to není on, a nechají ho. Slovák, zvláště obyvatel hor, oživuje rád celou přírodu vůkol sebe, a nemoha

¹⁴⁵ Myslivecký. ¹⁴⁶ Lehko se rozzlobí. ¹⁴⁷ Nemá studu. ¹⁴⁸ Strašidlo. — „Něchodztě hen tou *kružinkou*, tam *mácel*!“ varoval mne pastýř u Zvoleně, když jsem se ho na cestu ptala, ukazuje mně na cestu, která se do vrchu sem tam kroutila. ¹⁴⁹ Obrátí kabát na rub.

si přirozeným způsobem vysvětliti mnohé neobyčejné, někdy i hrozná úkazy přírodní, přičítá je nadpřirozeným bytostem, zlým neb dobrým. Poklady zemskými vládne Kovlad, Runa a permoníčkové škádlí neb pomáhají horníkům; ve vodách vodní muž vládne a po lukách a hájích tancují v bílých plachtách víly a *bosorky*, a běda chlapci, který by do jejich kola se přilákati dal, tomu by nohy po kolena utancovaly, do smrti ho ulechtaly. Na *šarkana*¹⁵⁰ věří trenčínský horan a povídá, že obývá *štítné* skály a tam že za sedm let jedno veličizné vejce klade, z něhož za sedm let mladý šarkan se vylíhne. Šarkana prý jen černoknižník opanovati může, který pod zemí bývá a jedno jen oko v čele má. Ten že ho někdy *vyčítuje*¹⁵¹ ven, sedne na něho a v povětří s ním letí kraj světa, a to prý všecko na cestě ničí a hubí; jak na to národní píseň¹⁵² poukazuje:

*Lala děti, děti,
černoknižník letí
v ohnivom oblaku,
sediaci na draku;
beda tomu lesu,
kadiaľ vezme cestu!
Všetky vody skalí,
celuo pole spáli.*¹⁵³

V pověstech slovenských vzpomíná se starý ježibabel, jak letí na černém oblaku s bůrkou a *ľadovcem*, div že všecku pšenici *něvydrvil*¹⁵⁴, a po druhé na sivém oblaku se sněhem a zimou.

O krádeži není mezi handělci slyšeti, vyjma že si někdy

¹⁵⁰ Křídlatý drak. ¹⁵¹ Vyvolá ven. ¹⁵² V Kollárových Zpievankách II.
¹⁵³ Jako v Čechách o Krakonoši se povídá, když se stěhuje na Kačenčiny hory. ¹⁵⁴ V Slovenských pověstech pana Dobšinského, I. sv.

trochu bramborů vykopají nebo petřenec trávy nasekají, o čemž se nikdo nezmíní. Chorob je mezi nimi málo a naskrze žádné syfilitické. V r. 1855 zuřila cholera (*zlá choroba, úmornica*) i mezi nimi a mnoho jich tehdy umřelo, zvláště ženských. Bylo by jich bezpochyby ještě více umřelo, kdyby neměli tak rozumného a ve svém povolání neunavného lékaře a tak dobrého, lidumilového faráře, který dnem a nocí z domu do domu chodě nemocné sám ošetřoval, čím mohl, jim pomáhal, dohlížeje, aby se nařízení lékařovo svědomitě plnilo. Někteří z chlapů, když je bolest chytla, napili se *děhtu* a někteří zase vypili plnou láhev léků najednou, aby to prý skorej pomohlo. Obyčejně dočkají vysokého stáří 80—90 i 100 let.

Co se vzdělání týče, to je chatrné; dílem mají daleko do školy, dílem bývá učení plavačkami a pasením hus a *tělců* (telat) přetrhováno. Číst umí každý, neboť se modlí z knížek, ale psaním se neobírají, a jestli který jednou za čas jméno svoje podepsati musí, je vidět, že umí lépe sekerou než perem zacházeti.

Ženy nejsou tak pěkný ani tak čistotny jako muži, což bezpochyby od toho pochází, že musejí mnoho a tvrdo robit. Ale silny jsou jako muži, a děvče naloží si na chrbát dvě kily krumplí a nese je přes vrchy pět hodin cesty do brežňanských pálenic, a ještě si cestou zpívá. Ale jakkoli těžce pracují po celý rok, přece, když je nějaká svatba, tancují tři dni a tři noci, aniž si která vzdechne, že ji nohy bolí. Děvčata velmi skoro *zakvítají*, ale zřídka která se *prespí*¹⁵⁵, což si za velikou hanbu pokládají. Co ženy jsou věrné, ale najde se i lehkomyšlných, jako všude jinde.

Jako v celém tom okolí mnoho ještě starých zvyků

¹⁵⁵ Podnese.

a obyčejů se zachovalo mezi lidem, tak i mezi nimi panují rozličné zvyky a pověry na jisté dny v roce, o některých svátcích a slavnostech ročních, na př. na vianoce, o velké noci, na turíce (na Ducha), o Jáně, na Jakuba, o fašankách, o svatbách, krstinách, pohrabech, po nichž se *kary* slaví, a jiných příležitostech. Hudba jejich jsou husle a gajdy — jež také barbora jmenují a gajdoše barboráš —, při nichž se dovůle *vykrútějí*.

*

Počátkem měsíce máje nastává handělčanům nový rok roboty jejich v lese. V ten čas sejdou se všechny osmimužové spolky *davedna* a spořádají se. Některý spolek volí si nového vůdce, některý přistane k tomu, který mu vůdcoval v předešlém roku. Také si vyvolí každý svého *gazdu*, který, když ostatní dnem a nocí robotí, o žaludky jejich pečuje. Na místě nedostaččných robotníků volí se jiní z silnějších, mladších chlapů.

Když se byli spořádali, jdou do kostela na mši (*omšu*); po mši, přejíce domácím dobrého zdraví, ubírají se do lesů na rubaniska, vykázaná jim od c. k. baňsko-lesnického úřadu štávnického. První jejich práce, když do hory přijdou, je naklásti ohně (*zavatríti*). Dokud jsou v lesích, nenechají ohně vyhasnouti, živíce jej stále velikými drúkami, okleskami a *zvonovinou*¹⁵⁶. Potom vystaví si budy z hrubých dřevců, letorostí a kůry, podobné stanům; uvnitř mají ložiska ze suché trávy a mechu, poživu a ostatní potřeby, co si byl každý v cedile s sebou přinesl. Potom přistoupí spolky k obvyklé práci, počínajíce *stínati* (porážeti) vysoké mohutné kmeny buků, jedlí a smrků, z nichž skoro každý, jak ze zkušenosti vědí,

¹⁵⁶ Dlouhé uschlé bukové větve.

8 i 10 sáhů čtyrstřevíčního dřeva dá. Stromy uvnitř rubaniska nejsou značeny, jen stromy hraničné, až pokud se rúbat má. *Odznaky* na stromy se dělají sekerou, na jejímž *obuchu* vyryt je úřední znak, totiž: BF¹⁵⁷ a SF¹⁵⁸, a nad literami je buď koruna, buď písmeny k. k. Ostrším sekery *okřeše* se kůra do živého a potom se na okřesané místo udeří obuchem a vtlačí červenou hlinkou natřený znak. Kupci, když jich více koupilo stromy, dělají si do nich *zářezy*, aby napotom každý svůj kmen poznal.— A počne na rubaniskách veselý život; buchot seker, vrzání pil ozývá se lesem od svitu do mraku. Tu jedni stínají stromy, druzí je oklešťují, opět jiní *oklesky* do kup, *carajchy* zvané, rovnají; podál rozřezují kmeny na kláty, dle sáhovice dlouhé, někdy i delší, jichž všude jak snopů po rubanísku leží. S prací tou obírají se handělčané od počátku máje až do konce července — *od Jakuba do Jakuba*. Po celý ten čas nejdou domů jen jednou za týden neb za čtrnácte dní, když se jim *strova* mine, aby si novou zásobu přinesli; jinak jsou dnem a nocí v lese.

Co se rozměru času týče, řídí se dle slunce a některých hvězd, jimž zvláštní jména dávají. Že v nejkrásnějším jaru, od Jakuba do Jana, když v lese rubají, *slnko* včas ráno po čtvrté aj o čtyr hodinách zpoza hory vyskakuje a večer po sedmé teprv *sedává*, v jeseni pak a v zimě, když na mrazy rýznují, že skoro zachází a ráno dlouho spává, ví každý. *Biele zore* jim oznamují východ slunce, ráno. Že je poludnia, vědí, když jim *tuoňa* (stín) slunce vpravo padá. Když slunce zajde a *večernie zore* zhasnou, zaligoce se na nebi *večerná zornička* a s ní vyjde *mesiačok*. Je-li v poslední čtvrti, říká se: je na *votoch*. „Jaký votoch, taký *nov*“ (první čtvrt). Den před novým měsícem

¹⁵⁷ Beñuscher Försterei. ¹⁵⁸ Schwarzwasser Försterei.

*prednov deň*¹⁵⁹. Měsíc se *zaobkrúžil*, když je v úplňku. V polovici měsíce je na *priesvitu*¹⁶⁰. Jaknáhle zornička vyjde, vycházejí vpravo nad ní *Kuriatka*¹⁶¹ a *Kosci*¹⁶². *Něbožiec*¹⁶³ když přímo nad ně vyjde, je půlnoc. Po půlnoci *vykrutí* se navrch *Velký* a *Malý vůz*¹⁶⁴ vpravo od nich. *Kuriatka* a *Kosci* zapadají k ránu.

*Vysoko stojí mesiačok,
choďte už domu, Janičok,
Kosci zapadajú,
eh zore znamenajú,
domu ta, Janičok,
ej domu ta volajú —*

zpívá děvče chlapcovi, posílajíc ho z *ohledu*¹⁶⁵. *Raňajšia zornica* den zvěstuje. „Obsypalo sa něbo hviezdičkami,“ říkají, když je obloha hvězdami poseta. Když hvězdy padají, říkají: „*Hviezda sa vysiakla*“ (vysmrkla). Je ale také pověra, že když hvězdy padají, lidé mrou, neboť prý má každý člověk svoji hvězdu, a když ta spadne a zhasne, i on umře. Kometu jmenují *božia metla*, a jak ji kdo vzpomene, neopomine přidati: „Nach Pánboh chráni“; když se někdy ukáže v jasné noci na severu světlá zář, říkají Slováci v Gemeru a Zvoleni, že je nebe otevřené, a že kdo by v ten čas pod ním stál, vzhůru by

¹⁵⁹ Na novém měsíci sbírá se *zanovič* (*Genista tinctoria*), již se vykuřují místa od *mátoh* znečištěná. „Zdrav zdravljache, nov novljače!“ pozdravuje Srb nový měsíc, a jak ho vidí, vytáhne měšec a zatřeše ním proti němu, aby ho měl plný až zase do nového. (Vuk, Slovník.) ¹⁶⁰ V Čechách říká lid *světlost*. V polovici dubnu je májová světlost, v máji červnová atd. ¹⁶¹ Plejady, i u Rusínů známé. „Už *Kuriatka* hore vyšly, keď moju Marku v úmoru našly.“ ¹⁶² Shvěždění v Orionu a Býčí hlavě. Říká se také *Kosy*. ¹⁶³ Sirius. ¹⁶⁴ Velký a Malý medvěd. ¹⁶⁵ Když je *na volání*, jak se u nás říká.

byl vytažen. Blesk jmenují *jasná strela*, což i často v řeči co výraz podivení neb hřešení se užívá: „*Ej jasná strela.*“ — „*Bodaj ta jasná strela párala.*“ Hrom je *studěný* a *horúci*. Studěný nezapálí, i kdyby do slámy uhodil, horúci ale podpaluje. Rusíni okolo Miškovce říkají blesku „*paromova strela*“ a hromu „*parom*“ a mají také „*paroma suchého*“, který nezapálí, a „*paroma ohňovitého*“, který zapaluje.

Když *na jar* (z jara) hřmí, dokud se les nerozvil, je to prý zlý znak zbojníkům. Povídá se: „*Zahrmelo na suchú horu, něbudě chlapcom¹⁶⁶ štěstia slúžiť,*“ a junáci zpívají:

*Oj zahrmel Pánboh z něba
na suchú, holú horu,
nědaj sa, šuhaju, na zboj,
najděš si tam pomoru.*

O duze povídají, že *vodu pije*, a kdyby člověk na tom místě, kde pije, stál, že by ho také vypila. Také prý mnoho žabiček vytáhne z vody, které potom s deštěm dolů padají. Za pravdu podávají tamější lidé, že jednou, když duha svítila, množství žabiček s deštěm dolů padalo. I jedna národní píseň začíná: „*Hore Hronom, dolu Hronom dúha vodu pije,*“ a korheľovi¹⁶⁷ vytýkají: „*Piješ jako dúha.*“

*

Také mají zvláštní některé přírodní průpovědi a pránostiky o povětrnosti, dle nichž se někdy řídí. Oblaky od jihu donášejí teplú chvíli a *dážď*. Od Tater (severu) přinášejí zimu a suchotu, od západu pěknou chvíli, ale ne-zřídkka i chladný déšť, od východu skoro vždy pěkný čas.

¹⁶⁶ Chlap, chlapec, per excellentiam: chlap jako u Srbů hajduk.

¹⁶⁷ Piják.

Když někdy na západ zasvitne, jako by oblohu blesk přelítl, říkají: „Budě pekná chvíľa, nebo sa mluní,“ a beránky když po nebi běhají, praví: „Oblaka sa sejú, ažda něbudě *glho* pekná chvíľa.“ Obloha mrakami zatáhnutá je zaoblačena. *Mahla* když hore Hronom běží a z dolin do vrchů, následuje děšť; když dolů dolinami, pěkná chvíle. Totěž platí o zimě. „Ažda sa vyčasí, mahla padá z huol do dolín,“ říká se. Když se páry dolinami gúlajú a na hole vstupují, — děšť. Když má hole Baba kápku¹⁶⁸, *nědaždí-li*, alespoň *poromoní*¹⁶⁹. Když hory (lesy) kúrí aneb se černí, buď *odmek*, buď děšť následuje. Lastovičky *vylietajú* děšť, když nízko lítají a muchy lapají. Pinkava *děšť cvrká*. Králík (Zaunkönig) když nízko v carajchu (roští) zpívá, následuje špatná chvíle, když ale zpívaje výše vyletuje, pěkná chvíle. Divoké kačice, když se hore Hronu ukazují, děšť přinášejí; ryby, když za muchami vyskakují, pěknou chvíli; zvonů hlas, když se daleko nese, děšť a odmek. Pastýři ovec a statku vědí: když se ovce *striasajú*, že nastane *čluha* (sloty). Statek (voli a krávy) když se ježí, srst se mu *štíepá*, že znamená popršku, a voli když večer vyskakují a chutě žerou, následuje zima, ku př. o Jáně na hoľách. „Vlk zimu nězje“ (přijde, třebas pozdě). Každoročně okolo Doroty bývají chujavice, metelice, sloty. Není-li mráz na Petra stolování, znamená to zimy trvání. Keď se v únoru zima nevysílí, na velikú noc čekej zimnou chvíli. Na hromice raděj vlka ve svém dvoře vidí gazda jako slunce na obzore. Když pěkně jasno na Romana, vtedy žatva požehnána. Jak dlouho *škorvánok* před hromicemi spievá, tak dlouho po nich mlčívá. Je-li o fašankách (masopustní dni) mnoho hvězd na nebi, budou sliepky mnoho vajec nésti, slunce-li svítí — mnoho

¹⁶⁸ Když má Sněžka kukli, Říp když namáčí. ¹⁶⁹ Poprchne — pomrholí, drobný dešťík.

reže se urodí. Na Gregora idě sněh do mora. Sněhy top, zime hrob. Prídě *ledylom*, zabije zimu hrom. Přišol marec, poberaj sa, stavec (starý sněh). Brežňový prach nad zlato. Kolik žab před Jurom vřeští, tolik jich po Jurovi mlčí. Na pravidlo ale: „Do Ducha něspúšťaj sa kožucha, a po Duchu maj sa ku kožuchu“ handělčané nanejměně dbají.

*

Jsouce s porážením a řezáním dříví hotoví, ku konci července jdou domu. *Vatriska* (ohniště), z nichž dnem i nocí modravé sloupy dýmu vystupovaly, vyhasnou a pusté zůstane rubanisko, jako bojiště po bitvě. Těla velikánů, jejichž téměř hrdě do oblaků se vypínala, jimiž žádná bouře nepohnula, na jejichž ramenech orlové a sokolové se houpali, ti sekerou sťatí po zemi leží, holé, mrtvé drúky, a okolo nich zutínané jejich mohutné údy, zbaveny krásného zeleného roucha, jež složené na hromadách ošumělo a vyrudlo.

A když se neozývá po lese buchot seker a vrzání pil, přilétá z okolních lesů drobná chasa opeřenců, sýkory, zlatohlávkové, pipišky, uhelníček, čížici, obveselující zpěvem opuštěné rubisko, kde předtím od nepamětných dob rok co rok svoje hnízdečka stavívali pod přístřeším padlých velikánů. Také datel černý, drozd plavý, křivka (křivonos), *orešnica*¹⁷⁰ přilétají někdy na bývalá bydliska; ale na oloupaných kmenech nemůže datel drevovrty, červotoče a rozličný hmyz podkorní hledati; na okresané jedličce nevisí *šulky*¹⁷¹, aby křivka semena vybírala; imeľové jahůdky na konárech smrkových, lahůdka to drozda plavého, obrány jsou na lep, a není lísek ani lískovců, aby si orešnica na jádrech pochutnala. A proto nepozdržují se dlouho v pustém rubanisku, odletující do okol-

¹⁷⁰ Nusshäher. ¹⁷¹ Jedlové šišky, v Gemeru *bucky*.

ních vysokých lesů, kde mají všeho hojnost. A k nim se druží *věštice* kukačka, kukajíc děvčatům s vysokého bučka, když se jí ptají, za kolik let se vdají.

Přes měsíc srpen a září zůstávají handělci doma. Za ten čas sklídí si každý osení z pole, pomalu si připravují zimní potřeby, obírajíce se mimo to domácí prací. Ku konci září a v říjnu bývají medvědí polovačky, nejmilejší to handělčanů zábavka, vesměs dobrých a jistých střelců. Mají obyčejně pušky dlouhé, *jednačky*¹⁷² neb dvojky, někdy staré, *motúzami*¹⁷³ svázané, proto je ale přece silně nabijou *tenkým* prachem a *banštiakem*¹⁷⁴. „Ten vraj už potom horí, keď z rúry vyndě,“ říkají. Stává se ale, že jim tolik prachu i pušku roztrhne, což se již nejednou stalo. Na důkaz, jaké nebezpečnoství při takových polovačkách bývá a jak se handělci při tom chovají, podávám následující doslovní rozprávku handělců a horárů při ohni na kýčerňanském *grúni*¹⁷⁵ po medvědí polovačce. — Na smrku visí zastřelený medvěd, okolo ohně sedí a stojí patnácte střelců handělčanů, polesný, dva horárové (myslivci) a honci.

Polesný. Dajže tú kapsu, Maco, už by sa veru aj zedlo!

Maco. Ej veď už od rána hen! Ja som už aj mohol za plnú kapsu naspať.

Horár. Nuž a teraz by ťa bol medveď na spaní vzal.

Polesný. Už ten reku, Maco, dojel (dojedl), keď stě mu taký olovený motúz cez zuby pretiahli.

*Jano Koncošovie*¹⁷⁶ (k polesnému). Eh ale je to záhybel¹⁷⁷, vaša milosť! Oh len ma tak napínalo, ako som počul (slyšel): durk! durk! — jedno za druhým. A veď to aj šlo, len tak vrely tie zápače¹⁷⁸.

¹⁷² Jednocevní. ¹⁷³ Provázky. ¹⁷⁴ Roztrhovací prach. ¹⁷⁵ Lesnatá stráň. ¹⁷⁶ Zvláštní tam skloňování jmen vlastních, jako u nás na *ic*. U ženských jmen přivěšují koncovku *uľa*: *Katkuľa, Maruľa, Zuzuľa*. ¹⁷⁷ Obluda. Výraz jen tam známý. ¹⁷⁸ Zápače, severní stráně vrchů. Tak ztuha se střílelo, že jako by v zápačích vřelo.

Polesný. Nuž akože preca bolo, Martině?

Martin. Nuž akože bolo, vaša milosť! Ja tam sedím konč takýho kláta, popod takým smrečkom, a už ma aj veru driemoty začaly preberať, čo to vše počujem honcov a vše zasa nič.

Stef. Dančiarovie. Ah veď to aj glho bolo, čím smo sa z tých srazov vykrútili.

Martin. Hiba ti raz počujem, ako keby voľačo zašústalo; vytrčím sa ponad klát, a *uon* (on) ti už míha popod takú *vyskyď*¹⁷⁹ proti mně. No len, reku, poď! Ale ma on hneď opáčil (spatřil), postál a ako by sa mi bokom obrátil. No len, reku, počkaj, a tie časy pritisněm k lícu a na milého medveda — škrk!

Cibra. No veď stě mu kúpili krpčoke (krpce)! Aby skameněl!

Martin. Nědajbože! Ako to škrknutie počul, vrhol sa odo mňa, ako by ho placol, a tie časy Jano Koncošovie bác a starý Kondáš durk!

Maco. Veď mu Jano zaprášil!

Polesný. Tak je, na prvom strelcovi všetko záleží, ak ho prvý dobre nětrafí, už mu druhý málo urobí.

Horár. Kděže si ho zadržal¹⁸⁰, Jano?

Jano. Rovno na komoru¹⁸¹, aj hneď tam na oba boke krú vybryzgly.

Starý Kondašov. A toto je, ľa, muoj šúst, vaša milosť! Tu mu prešla guľa cez šiju.

Kuba Tomajov. Ej už je toto mamuna¹⁸², keď on taký dobitý eště mohol tak chlapov *miesiť*.

Tafira. Ej veď sa mi *zavidělo* (zdálo), vaša milosť, že ma títo budú brániť, veď nás tam bolo peť či šest na tej

¹⁷⁹ Jámy po vykovaných pních. ¹⁸⁰ Na ktorou část těla namířil.

¹⁸¹ Herzkammer. ¹⁸² Něco hrozného, obluda, divota.

odrážke¹⁸³. Tu ti medveď valí proti nám, a títo — pod preč! — Ani som ništ něveděl, *chima* keď mňa mal, a to mně vertě, tak mi sekeru z hrsti *vylúčil*¹⁸⁴, len tak zahviždala — a mňa vpoly za pasy!

Horár. A či stě někričali ako zajac, keď ho pes chytí?

Tafira. Ba ozdaj (jistě) tí vo večšom strachu boli, čvo sa na nás dívali, ako ja. Veď som ani němál času bát sa. Potom kedy tedy priskočí *aú*¹⁸⁵ Maco švagor zozadku a medveda obuchom bác po *ľadvoch* (ledvinách)!

Maco. Nuž ja som sa veru osmelil. Majtě sa — reku — chlapi! Bystužebohu¹⁸⁶ prabohu! Ľaľa — seděm ti bohov do matěri, či něcháme chlapa zahubiť — ništ. Ako som sa ja ovalil tým obuchom, pustil švagra a mňa chvat za nohu. Tu zase švagor mik ho po zadku, a vše, čvo jednyho popustil, druhý po zadku ho bil.

Jano Koncošovie. Ej bola to bursa¹⁸⁷ medvedia!

Cibra. Ani gajdoša vám treba něbolo, šak to boly hodné gajdy, keď vám u uší *macko*¹⁸⁸ reval!

Tomáš Ryzankovie. Viděl som ja tú miešaninu zdáleka, ale som sa bál stiahnuť, že z týchto dakotryho¹⁸⁹ obkaličím. Tak ja k nim a tu som aú rúrou do boku zaprel a hneď bolo po ňom.

Polesný. A či vás pošpintal (poranil) voľaktorýho?

Tafira. Mňa ništ, hiba aú obránku¹⁹⁰ odtrhol.

Maco. A mňa hiba cez opasok jedným zubom štrajchol.

¹⁸³ Při medvěděch polovačkách postaví se několik střelců a chlapů s mažiarami na počátku doliny až k stanicím střelců. Ti střelbou z pušek a moždířů, buchotem seker o stromy, křikem a výskáním medvěda plaší a *odrážejí*. ¹⁸⁴ Vzhůru vyhodil. ¹⁸⁵ Zvláštní to výraz handělců, znamená: *tamto, onde, tuhle, tu je*. (Chorvátsky *ovde*.) ¹⁸⁶ Zvláštní to často užívaný výraz handělců: *Bystubohu prabohu! Bystužesvetě!* ¹⁸⁷ V Brezně a okolí znamená hlučnou zábavu, téměř orgie, *bursovať*. ¹⁸⁸ Starý medvěd; *mravučník*, mladý medvěd. ¹⁸⁹ Na Hronci a v Gemeru říká se místo který — *kotrý, kotrá, kotruo*; jako Rusi. ¹⁹⁰ Pracka mosazná na opasku.

Pacera. Eh veď ani nĕmal *stihu* hlbšie *začierat*¹⁹¹, keď stĕ mu vĕe zo zadku voške treli.

Kondáš. Na moj' dušu, by vás ten bol naučil po kostole hvízdať, nach by mu ja nĕbol mojimi *cány klovy vyšparchal*¹⁹².

Horár. Nuž Kuba, či stĕ vy boli voľakedy v takom páci?

Kuba. Jaj pán horár, keby vám chcel rozprávať, takto by vám vlasy hore dubkom vstávaly!

Horár. Eh čo tam po vašom cigánstve, veď vieme, že viac cigánitĕ, ako pravdu hovoritĕ.

Polesný. No už sme sa len dost' nabesedovali. Bertĕ, chlapi, toho medveďa. Poďme.

*

Počátkem měsíce října jdou handělčané zase do lesů na *popravky*; to jest opravovat a vyčistovat od kamení, *ráždí*, *sucholistů* a všelikých *sparušin* (smetí) brevnami vyložené žleby, *flúdre*¹⁹³, po nichž se plaví štĕpné dřevo (klufty) s vysokých dolin dolů do Hronce a Hronu. Druhá robota je obraceti na druhou stranu z polovice uschlé kláty, poházené sem tam po rubisku, a ukládati na místa, odkudž by se v zimĕ potom nejpohodlnĕji do dolin *ryznovati*¹⁹⁴ mohly. Potom chystají se *ryzny* (suché žleby), po nichž se kláty do dolin spouštĕjí. Kde mají vrchy příliš strmý svah, nevedou se *ryzny* prosto do dolin, ale dva- i třikráte se přetrhují, čemuž *zmetačke* říkají, ponĕvadž se na místech těch dolů letící kláty zastavují a dále postrkovány čili *zmetávány* býti musejí.

¹⁹¹ Hloubĕji se zakousnout; *načriet* vody — nabrati. ¹⁹² *Cán* je podlouhlý kousek železa, z něhož se v železodílnách klinge kují. Takový kus železa měl nejspíš handĕlec nabitý a tím medvědu *klovy* (Fangzähne) vyšparchal. *Šparcháč* — párátko na zuby. ¹⁹³ Fluder. ¹⁹⁴ Po ryznách (Holzriesen) dolů do dolin spustiti.

S opravováním flúdrů a děláním ryzen ujde jim celá jeseň, neboť za čas, co jich neupotřebují, mnoho se jich nehodami počasí vyvrátí a rozmete. Když se již bylo na horách *sezimilo*, hole sněhem se osypaly a země mrznouti počíná, tu nastává handělčanům nejtěžší a nejnebezpečnější práce, spouštění totiž klát do dolin. Na mrazy rýznují — jak oni říkají — v noci, při měsíčku, za nejtěžších mrazů. Ale handělčan od mládí otužen nedbá na zimu, a v největších těch mrazech, aby mohli pohodlněji pracovati, posvlékají si kabaně a tak polo *ošatrení*¹⁹⁵ válejí kláty sněhem zaváté k ryznám a buď celé, buď rozpilované dolů po ryznách spouštějí, ustavičně jsouce v nebezpečnosti, aby klát ze žlebu se vysmekna údy jim nepřivalil, což se snadno státi může.

S náramnou rychlostí letí těžký klát po hladké ryzně a letě *fundží* jako těžká kule. A jakkoli práce ta těžká je a nebezpečná, přece každý ten chlap pracuje neunaveně dnem i nocí, až mu *znoj* (pot) na čele vyvstává, jen aby čím skuor dřevo s hor sválené v dolinách při potocích v *halně* (stohy) složené spatřil. Ale navzdor usilovnosti jejich zřídka si práci tu do vánoc odbývají; obyčejně okolo polovice měsíce ledna (*velkého sečana*), tedy skoro „když se medvěd ve zimním spánku svém na druhý bok obrací“ (v polovici zimy, 25. ledna na Obrácení sv. Pavla). Někdy stýskají si dost na těžkou práci a malý zárobok. Snad nebude zbytečné, když uvedu rozmluvu dvou handělců stretnuvších se, která je charakteristická a stav jejich objasňuje.

Maco. Dě stě sa rozohnali, kmotre?

Jano. Tu len aú¹⁹⁶ na Krám do pánov!

Maco. No veď muoj' dušu trafítě, len choďtě! Taký je nadržtěný, ako *diviak*¹⁹⁷.

¹⁹⁵ Zaoděti; šiator — stan; zašatriti — šatem se zaopatřiti. ¹⁹⁶ Ovdě.
¹⁹⁷ Divoký vepř.

Jano. Nuž čož, azdaj sa mu dačo něspáčilo (znelíbilo)?

Maco. Nuž prídě ti tam Ondro Momašovie, že mu vraj (prej) zusegr (Aufseher) málo *šichát* pri frodloch¹⁹⁸ napisal. Nědajbože, ako by si ho *helpom*¹⁹⁹ po nose zabil. Basoma těbe vraj zaňát²⁰⁰ — či ja vraj těbe mám viac veriť ako špecifikácii?

Jano. Nuž to tak, hľa, dovedaj svoje, eště ti dajú napokon ublížit.

Maco. No už je tak! A čvo sme sa i my *nakapali* cez šitku milú jaseň pri tých flúdroch!

Jano. A my! Hľadťeže, kmotre, děveť párov nových flúdrov sme robili, šest a *meru*²⁰¹ starých sme poprávali — vyše dvesto párov ryzáň nám prichodilo správať, *tri skoke*²⁰² na tri *zmetačke*. A to eště ako to, ale čvo sa pri tom prekliatom *zavlačovaní* nahrdluješ, že by si radšej pod dákou vatrou (ohněm) hlady mrel, ako na taký zárobok hľaděl.

Maco. A znáš ho, Bruotovho, šitko, šitko do bidla zobralo, ako by si hu vymietol, od Halniska až popred Bezle²⁰³. I len tie *joche*²⁰⁴ sme museli nové *válat*. A vietě, čvo to tam tie sparušiny (smeti), musel byť ozaj *záhybel* (hrůza)! A *zokle*²⁰⁵? Na moj' dušu by si ich ani děsiat něbol obral, čo by sa na dačo boly hodily. Šitko to bolo kotruo popriek, kotruo do zeme koncom spratuo (zepřeto), kotruo na pazděr spráskanuo. Bola to pomora²⁰⁶, čím (kým) sme my to slobodili a zasa do rovnosti spravili.

Jano. Počul som ja, že by stě radšej boli šitke tie po-

¹⁹⁸ Schichterlohn; denní plat při popravkách. ¹⁹⁹ Porisko u sekery. ²⁰⁰ Je maď. klení. Baszom az anyát — jebem ti matěr. ²⁰¹ Meru je počet 40; tedy 46. Meruročný chlap — čtyrycetiletý. ²⁰² Co dřevo dělá, když je dolů horou rýznují. ²⁰³ Místní jméno. ²⁰⁴ Něm. Joch; příční dřeva, podpory žlebů (flúdrů). ²⁰⁵ Dřeva *okřesaná*, z kterých se žleby i ryzny skládají (Sockeln). ²⁰⁶ Trápení.

*lepšie*²⁰⁷ prežiadali (oželeli), čo nám na tú *laňajšiu* (lon-skou) inštanciu prišli. Ale stě len preca aj zarobili dačvo? Už akokoľvek?

Maco. No ver stě uhádli! Bohu prisám, krpce si zodrál, huňu, *kološně*²⁰⁸ si strhal, *riad* (náradí) si *znivočil*. Keď len ja sám, či by stě verili, kmotre, novučičký nový *capín*²⁰⁹ som zlomil, ako som jeden klátik vliekol. Sekeru som do tretieho razu *vyštrbil*²¹⁰. A čo to tak *na kameň* mrzlo, vietě, ako už v agventě po ondrejskom jarmoku býva, čo si do kláta zaťal, ani sa ti sekera něstarela oňho, takuo to zamrazenuo bolo.

Jano. Šitko by to ešřě bolo, keby si sa mal ako vyprávať do tej roboty. Ale ako nám toho roku zbylo, eh — veď sa ani druhému siaťa něvrátilo. To vertě, kmotričku, muoj ovsík na Loukove taký bol zametěný, ako by ho bol medveď zabil. A kedy aj dáky turák²¹¹ medzi palce zachytiš, tu ti Brežňan hněď na hrdle a dávaj na záložnice!²¹² Kdě ho vezněš, tu ho vezněš, len sa ty škriab, dě řa ani něsvrbí. Ži potom, bedák, na svetě!

Maco. Ja — už je tak, dajedon si aj *puorčoviny*²¹³ zaje, a druhý musí na krumpachoch (brambory) kapať, keď mu němá stará doma čo do cedila dať.

Jano. Veď som i ja preto sa k pánovi rozohnal, či by ma němohol s pár německýma *zratovať*²¹⁴. Máme my už

²⁰⁷ Zvýšení platů. ²⁰⁸ Přiléhající vlněné nohavice. ²⁰⁹ Je nástroj podobný motyce, ale s delším a špičatým železem. Potřebují ho při zavláčování klátů, zapnouce ho do dřeva (něm. Zapfen?). ²¹⁰ Udělal zub. Také *plen* udělati se říká. ²¹¹ 1¹/₂ krejcaru. ²¹² Brávají od Brežňanů na dluh; když potom dlouho neplatí, bývají upomínáni. Na to potahuje se i pořekadlo u nich známé: „Zedzme najprv meso a potom polievku; prišli by Brežňania a zedli by nám to oni.“ ²¹³ Vepřové maso. Snad od lat. porcus? Není jinde v užívání. ²¹⁴ Dáti na účet; rátat — počítat.

aj dačvo vyrúbanuo, nuž ale keď ti něvypláčajú, ako ti prichodí, a to aby bolo hněď. No veď uvidím, ako budě! Pozdravujtě sa, keď iděte domu.

*

Když kmeny s hor svaleny jsou a v halně srovnány, nastane *kálačka* (štipání, rubání), která jim asi do konce března trvá. Jaknáhle osmimužová některá společnost *kálačku* dokoná, dostaví se ustanovení od úřadu šacovníci, kteří zavázáni jsou přísahou, že práci svědomitě ocení bez uškození či komory, či dělníků. Ku konci března, když na horách *jihnouti* a sněhy *topiti* se počínají, opoví se jednoho rána plavačka a hned také shání se dříví po žlebích z pobočných dolin do Hronce a Hronu, takže v poledne téhož dne viděti již dříví dolů Hronem plovati. Při plavačce zúčastňují se staří, mladí i ženské, když třeba při menší vodě polena k rychlejšímu shánění griecpalami potiskovati. Stává se, že veliká těžká polena, nemohouce přes některá mělčí místa přeplavati, uváznou a na dno se ponoří (*zanoria*). Ty vytahují se v jeseni, když je nejmenší voda, a na břehu do *klietok*²¹⁵ se skládají, aby vyschly. Nenajde-li se na ně kupec, vházejí se při druhé plavačce, ku konci, když druhé dříví odplavalo, do vody. Jmenují taková polena *zinkholc* (něm. Senkholz). Z jara plaví se také mnoho *budového* (k stavění) dřeva, z beňušského revíru, po Hronu dolů v pltěch²¹⁶. Dělá se tam též mnoho šindelů a je tam i píla. Šindel a lehčí dřevěné věci plaví se na *daštěnikách*²¹⁷. Několik pltí *dovedna* svázaných nazývají *svezky*. „*Mali smo pet svezkov dolu Hronom.*“ Při spouštění pltí na vodu, při

²¹⁵ Do klece. Položí se dvě polena nadél, dvě napříč, tak od sebe, aby mezi nimi prázdný čtverhran zůstal. Tak se to naklade k vyschnutí.

²¹⁶ Prám, vory. ²¹⁷ Pltě z desek (prken) složené.

plavení dříví musí handělčan začasté i do vody; ale zvyklý od mládí na vedro, na bouře i na mrazy, nebojí se také ledové vody. Po páži (pazucha) ponořuje se do vody jako bobr — a nedostane ani kašel.

Plavačka trvá skoro do konce dubna a na počátku máje jdou zase do lesa na nová rubaniska. Tak stráví tři čtvrtiny svého živobytí v lese.